

Vana-Vigala Tehnika- ja Teeninduskool

Monika Rokk

Kohila valla turismiobjektid

Lõputöö

Juhendaja: õpetaja Lia Veskimägi

Kohila 2004

Sisukord

Sissejuhatus

lk 4

Kohila

Kohila vald

lk 5-6

1. Kohila alev

lk 7

1.1 Kohila mõis

lk 7

1.2 Tohisoo mõis

lk 8-9

1.3 Tohisoo keraamikaahi

lk 9-10

1.4 Angerja Issanda Taevaminemise kirik

lk 10-11

1.5 Kohila Paeait

lk 11-12

1.6 Kohila sild

lk 12

1.7 Kohila Paberivabrik

lk 13

1.8 Loopealne elu

lk 14-15

1.9 Kaherpea mänd

lk 15

Hageri

2. Hageri küla

lk 16-17

2.1 Hageri kirik

lk 17-19

2.2 Hageri Verekivi

lk 21

2.3 Lümandu botaaniline kaitseala

lk 21-22

2.4 Hageri karstialad

lk 22

Lohu

3. Lohu küla

lk 23

3.1 Lohu Jaanilinn

lk 24

3.2 Lohu mõis

lk 25

3.3 Raja talu

lk 25-26

Pahkla

4. Pahkla küla

lk 27

4.1 Pahkla mõis

lk 27-28

4.2 Eestimaa kividekuningas

lk 28

4.3 Pahkla suurkivi

lk 29

4.4 Allikad

lk 29

Adila

5. Adila küla

lk 30

5.1 Adila kivikalmed

lk 31

Rabivere

6. Rabivere küla

lk 32

6.1 Rabivere mõis

lk 33

6.2 Rabivere raba

lk 33

Sutlema

- 7. Sutlema küla
- 7.1 Sutlema mõis
- 7.2 Lümandu allikad

lk 34
lk 34-35
lk 35

Angerja

- 8. Angerja küla
- 8.1 Angerja mõis
- 8.2 Angerja vasall-linnus
- 8.3 Rändkivide kollektsioon
- 8.4 Angerja kivikalmed

lk 36
lk 37
lk 37-38
lk 38
lk 38

Kokkuvõte

lk 39- 40

Kasutatud materjalid

lk 41

Sissejuhatus

Kohilas on palju turismiobjekte, mida saab käia vaatamas ja uurimas. Elamust pakkuvad säilinud arhitektuurilised-, arheoloogilised-, kunstilised-, kultuurilised- ja looduslikud mälestised – Kohila Vallamaja, Angerja ja Loone linnus, Hageri kirik, Rabivere-, Lohu-, Tohisoo-, Kohila- ja Sutlema (koos unikaalse väravatorniga) mõisad, Apostliku õigeusu kirik, Aandu- ja Hageri karstialad, Rabivere raba, Hageri hiiekivi, Eestimaa kividekuningas jne.

Kultuurilise tähendusega on Hageri alevik kui endine kihelkonna keskus, kus ka tänapäeval toimuvad traditsiooniliselt kihelkonnapäevad.

Kohila on minu praegune elukoht. Minu töö eesmärgiks oli uurida põhjalikumalt Kohilas olemasolevaid vaatamisväärsusi ning uurida turisminduse olukorda Kohila vallas. Teada saada millised objektid käesoleval ajal turistidele võiksid huvi pakkuda ning mida ette võtta, et turistid Kohila valda tuleksid.

KOHILA VALD

KOHILA asub administratiivselt Rapla maakonna põhjaosas. Kohila vald piirneb osalt Harjumaaga ja paikneb rõngana ümber Kohila alevi. Viimase kaugus Tallinnast on ca 30 km, maakonnakeskusest Raplast ligikaudu 20 km. Kohila valla naabriteks on Juuru, Rapla, Kose, Kernu, Saue ja Saku vald.

Kohila vald haarab maakonna ühe vanima, Hageri kirikukihelkonna lõunaosa. Muinasleiud tunnistavad, et tegu on väga põlise ja rahvarohke elupaigaga. Valla maadel asuvad ligi pooled seni maakonnas avastatud muinsusobjektid, eriti tihedalt on neid Pahkla – Angerja ja Hageri – Adila ümbruses. Angerjalt on päevavalgele tulnud mitu muinasaegset hõbeaaret ja pole siis imeks panna, et pärast maa alistumist Taani kroonile sai üks jõukas eesti soost mees siinpaigus esimeseks kuninga vasalliks. Teise aastatuhande alguseks kujunes ala keskuseks tugev Loone linnus Keila jõe käärus; selle vallidel said orduväed mitmel korral omi piike nürida. Kiriku ehitamise järel nihkus piirkonna keskus Hagerisse. Ka Hageri kiriku puhul räägib rahvasuu, et algul ei leitud kirikule õiget paika: kõik päeval tehtu lõhuti öösel ära. Siis rakendati härjapaar vankri ette loginal järel, kuni keerasid õhtu eeli ühe hageriku alla ja asusid isukalt heinavirnast sööma. Sinna kirik paika saigi.

Tänane valla keskus sai kasvuhoo sisse sajand tagasi tänu raudteele. Jaam sai algul kohaliku kõrtsi ja mõisa järgi Kapa – Kohila kaksiknime. Millegipärast kujunes Kapa – Kohila nimi algusest peale Eestis mingi väga kauge ja mahajäetud kolka võrdkujuks ning pruuk ulatub tänapäevani välja. Nüüd on Kohila meestel uus kaval nõu välja mõeldud – liidavad Tallinna potipõllumeeste linnaku maakonna põhjapiiril oma aleviga ja saavad paugupealt Kuressaare mõõtu linna. Katsugu siis veel keegi Kohilat kolkaks nimetada!

Terve sajandi on Eestimaal kirjutatud Kohila paberile, terve sajand on meie ahjudes küpsetatud saia Salutaguse pärmiga, aastakümneid käisid pooled eesti naised ringi Tohisool meisterdatud käekottidega. Nõukogude ajal ehitati Kohilas metsamasinaid, nüüd – teehöövleid. Kaks aastasada tagasi toodi Kohilasse kubermangu esimesed meriinolambad. Poole sajandi vältel said tuhanded maailma naised Prillimäelt õlale naaritsaboa või selga hõberebasekasuka.

18. sajandi lõpukümnendil lasi Lohu mõisa omanik Otto Wilhelm von Krusenstern maalida kunstnik Christian Gottlieb Weltel häärberi saali seintele antiikteemalised maalingud, tema järelkäijaile need ei meeldinud ja asendati käsitsimaalitud pilttapeetidega. Kui neljakümne aasta eest haruldased tapeedid sattusid hävimisohtu, võeti nad saali seintelt maha ja saadeti ennistamisele; taas tulid päevavalgele ammu unustatud seinamaalid. Nii on Lohu olnud kunstihuviliste tähelepanu all pikki aasta kümneid, aga mitte ainult. Hageri kalmistul on võimalus tutvuda skulptor Anton Starkopfi taiestega nii vend Aleksandri kui ka Mikuri Tammede hauaplatsil, kaasaegne kunst on sageli vaatamiseks väljas Kohila Koolituskeskuse näitusesaalis Tohisoo häärberis. Maastikuliselt kuulub valdav osa KOHILAST Põhja-Eesti lavamaa regiooni. Reljeef on paiguti tasane laugjate kõrgendike ja madalate nõgudega, paiguti rohkete kühmude, küngaste ja seljandikega (Angerja-Rapla servakuhjatiste võõnd, Liivamäe ümbrus, Hageri-Sutlema rannamoodustised).

Soomaastikest suurim on Rabivere raba, mis kuulub Hagudi soo liitmassiivi; piirkond kuulub Põhja-Eesti karstiprovinci Kohila karstivaldkonda.

Tähelepanuväärsemad on Aandu ja Hageri karstialad, ala Kohilast idas, samuti Urge ja Adila kandis ning Urge kurisuu; piirkonna hüdrograafilise võrgu põhiosa moodustavad Soome lahe vesikonna jõed: Keila jõgi, Pirita jõe lisajõgi Angerja oja, Maidla jõgi ja Lümandu allikatest algav Vasalemma jõgi. Valla edelaosast saab alguse Teenuse (Kasari) jõgi, mis kuulub Väinamere vesikonda.

Põhjaveevarud asuvad piirkonna põhjaosas 25-30 m ja lõunaosas kuni 50 m sügavusel. Põhjavee liikumise suund on valla territooriumil üldiselt põhja ja loodesse, Keila jõe ümbruses jõe suunas;

muldkatte iseloomu järgi kuulub KOHILA kahte suhteliselt sarnasesse mullastiku mikrorajooni, mille piiriks on umbkaudselt Keila jõgi. Läänepoolne osa kuulub Rapla, idapoolne Habaja mikrorajooni.

Metsad (ligi 44% valla territooriumi pindalast, ülekaalus on okaspuumetsad) kuuluvad enamuses väga omapärase liigilise koosseisuga taimestikuga paepealsete (loo-) metsade hulka, mida maailmas leidub vaid väikesel maa-alal Euroopa loodepoolses osas.

Tänapäeval saavad Kohilat külastada erinevad huvilised: noored, vanad, lapsed, turistid, teadurid jne.

Saab vaadata nii kultuurilisi-, kunstilisi-, arhitektuurili kui ka looduslike mälestisi. Kohilas on samuti majutus kui ka toitlustus teenuseid pakkuvaid ettevõtteid.

Kohilas leidub tegevust sportlastele, kunstnikele kui ka lihtsalt puhkama tulnud turistile.

1. KOHILA ALEV

Arhitektuurilised mälestised

Kohila mõisa ait – kuivati Kohila vesiveski

Kohila mõisa peahoone

Kohila mõisa valitsejamaja

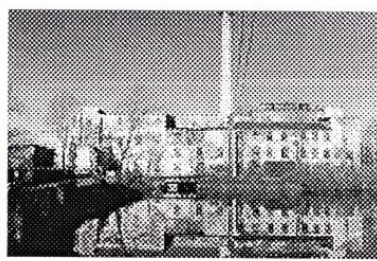
Kohila mõisa teenijatemaja

Kohila mõisa ait – kuivati

Kohila mõisa sepikoda

1.1 Kohila mõis

Koill in Kirchspiel Haggens, Harrien

Kohila mõisat (saksa k Koill) on esimest korda mainitud 1438. 16.-18. sajandil kuulus mõis von Wrangellide perekonnale, alates 1771. aastast kuni 1906. aastani aga von Brevernite aadlisuguvõsale, kes ehitasid mõisakompleksi ka esinduslikumalt välja. Hiljem kuulus mõis Kohila Paberivabrikule.

Keila jõe vasakul kaldal paiknev kahekorruseline stiilne klassitsistlik peahoone on ehitatud 19. sajandi esikümnenditel. Lamedate katustega hoone keskosa kaunistas võimas kuue sambaga portikus. Hoone otsad olid ühekorruselised. Peale 1905. aasta põletamist taastati hoone muudetud kujul — kõrge katusega, otsaviiludega ja ilma portikuseta. Portikuse asemele rajati kahekorruseline veranda. Hoone on eravalduses, mõisasüda on muutunud Kohila alevi osaks.

1893. aastal Keila jõe äärde ehitatud mõisa väike paberiveski arenes 1907. aastal suureks paberivabrikuks. Tänapäevase vabriku hooned paiknevad teisel pool mõisat jõe paremal kaldal, olles 1960-80tel aastatel tugevalt ümber ehitatud. Ajaloolise jaotuse järgi Harjumaale Hageri kihelkonda kuulunud mõis jääb kaasajal Raplamaale Kohila valla territooriumile.

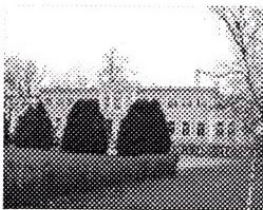
1.2 Tohisoo mõis

Tohisoo (Tois) küla on ülestähendatud juba Taani hindamisraamatus 1241. aastal. Mõis rajati siia tõenäoliselt XVII sajandil.

Praegune uus mõisahoonne ehitati Wrangellite poolt peale 1905. aastat, kui mässuliste talupoegade poolt eelmine mõisahoonne maha põletati.

Eesti Vabariigi asutamisel riigistati enamik mõisu Eestimaal, nii ka Tohisoo.

1923. aastal alustas mõisahoones tööd 6-klassiline algkool, pisukeste vaheaegadega on see haridusasutusena toiminud tänini. Nagu piltideltki näha võib, on mõis hiljem saanud juurde teise korruse. See valmis 1938. aastal. Peahoone on suur kivihoone, mis kaasajal omandanud esifassaadis kogu ulatuses teise korruse, tagafassaadis on kahekordne ainult keskosa. Hoone omab keskmise kõrgusega soklikorruse, mis laotud puhta vuugiga meisterliku müüritehnikaga, materjaliks lõhutud maakivi, nurkadel ja avade äärtel plokkideks klombitud kivid, laotud hambuvate kvaadritena. Hoonet kattis algselt viilkatus, millel keskosa oli tagafassaadis kõrgem siin asuva kahekordse ehitusosa tõttu, siin moodustas ta kelpkatuse. Räästakarniisid on laiad ja tugevalt eendatud, profileeritud, nende all kulgeb kitsas profileeritud vöö. Esifassaadis on teise korruse pealeehitamine rikkunud nii algse katusekuju kui räästakarniisi.

Hoone keskosa oli kitsas kahekordse ehitusosaga, mis seinapinnast ei eendu. Ta omab 4 pilastrit, millede vahel on teisel korrusel keskel kahepoolega uks-aken, äärtel kitsad ühepoolega 3-ruudulised aknad. Räästakarniis kordab põhikorpuse karniise, on vaid vähe kitsam. Keskmise akna kohal on väike kolmnurkviil. Ehitust katab atticale lähendane frontoon, kaetud profileeritud karniisiga, mida toetavad 4 liseeni. Ehituse alakorrusel on viietahuline esik lameda katusega, millel on rõdu. Kõrge valgmikuga uks on oma algse ilme kaotanud, samuti on lammutatud tema eest kõrge alt laienev kivitrepp, nüüd on uks viidud maapinnale. Põhikorpuse aknad esifassaadis on paigutatud ühtlaste vahedega. Nad on ühendatud aknalaudade joonel kulgeva vahelkarniisiga. Aknad on kitsad, 4-ruudulised ja omavad ülal astmelise ääriise nägukülgrisaliitide akendelgi. Samalaadsed on sokliaknad ka kõikide põhikorruse akende all.

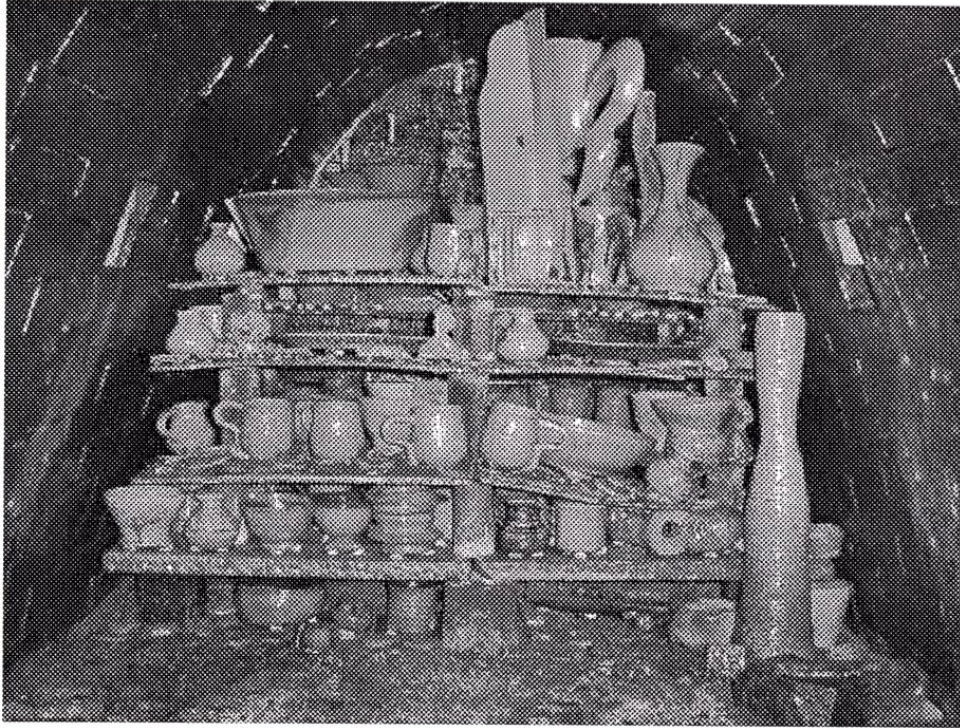
Ka tagafassaad on elava liigendusega seinapindadega, kuigi eenduvaks ehitusosaks on lai ja kahekordne keskosa. ta on eendatud vaid väga kergelt.

Hoone keskteljel on 3 aknavahe laiusel seinaosas alakorrusel tugevalt eenduv ja lai palkon, mis reljeefist tingituna omab kõrge sokli. Kaasajal on see ehitatud kinniseks, sammaste vahel on suured tihedad ruudustikuga aknad. Algselt oli see aga lahtine, esiküljel 4, külgedel 1 täis ja 1 poolsammas, mis kandsid laia rõdu teisel korrusel. Sambad on võrdlemisi massiivsed, neljatahulised, talumivööde ja karniisidega. Nende vahel oli kivrinnatis. Keskmiste sammaste ees on väike terrass, mis eendub poolringikujuliselt. See omab madala kivrinnatise. Terrassi külgedelt laskuvad kõrged ja kitsad trepid külgedele. Need on raidkivist, ääristatud kivrinnatisega ja all lõpetatud madala neljatahulise tulbaga. Terrassi sekkel on laotud krohvimata maakividest. Hoone on püstitatud kogu ulatuses peale 1905. aastat historitsistlikus stiilis, kui vana peahoone põletati. Vana hoone oli ühekordne vanem kivihoone mantelkorstnatega ja sammaspordikusega.

Tänapäeval on Tohisoo mõisas koolituskeskus, kus saab õppida käsitööd, kirjakunsti, maalimist, laulmist ja erinevaid pille. Tohisool toimuvad näitused, muusika üritused kus esinevad selle kooli õpilased ning samuti tulevad ka väljast poolt Kohilat inimesi Tohisoolle.

Tohisoo mõisas on samuti uus konverentsi ruum, kus kunsti ja muusika huvilised saavad oma tähtsaid koosolekuid pidada. Tohisoo mõisas on samuti administraator, kes on alati valmis rääkima ja näitama Tohisoo mõisa.

1.3 Tohisoo keraamikaahi

2000. aasta suvel valmis Eesti ja Ameerika keraamikute koostöös Eesti ja kogu Baltikumi esimene anagama-tüüpi keraamika puupõletusahi, mis on harvaesinev ka Põhjamaades. Kuna sellise suure ahju ehitamine ja hilisem kasutamine on väga kallid ja aeganõudevad, siis oli peaaegu ainus võimalus teha seda ühiselt.

Ahi asub Tohisoo mõisa pargis ja võimaldab suurevormiliste esemete põletamist puudega 1300 kraadi C juures. Maja maailmas on see põletusviis kunstnike seas väga populaarne kuna on naturaalne, soe, ootamatu, põnev - alati üllatusi pakkuv ja enamasti ka paremaid kunstilisi tulemusi andev kui elektri-ahjupõletus.

Meie eesmärk on puupõletuse taastatavustamine ja laiema kasutuse võimaldamine Eestis.

Väga oluliseks tutvustamise vormiks on keraamikasümposioonid, mis on toimunud Tohisool igal suvel ahju valmistamisest saadik. Sümposioon võimaldab siia kutsuda nimekaid keraamikuid ja loob tulemusrikka kogemustevahetust soosiva töökeskkonna.

Ahjuehitus ja sümposioonid on saanud teoks

Eesti Keraamikute Liidu, Kohila Vallavalitsuse ja Koolituskeskuse, Asuurkeraamika ning Tarbekunstimuuseumi koostöös

tänu Eesti Kultuurkapitali ja paljude teiste toetajate tulemuslikule abile.

Igal suvel tulevad keraamika kunstnikud kogu maailmast, et valmistada kvaliteetseid ja ainulaadseid kunstiteoseid just sellest keraamikaahjust, mis asub Tohisoo mõisa juures. Samuti toimub näitus ja muidugi saavad proovida ka tavalised huvilised keraamika valmistamist.

1.4 Angerja Issanda Taevaminemise kirik

Juuru õigeusu kihelkond jagati kaheks 1893. aastal ning sellega tekkis Angerja kihelkond, mis sai nime esimesena luterlusest õigeusku üle läinud küla järgi. Asukohast tulenevalt teatakse Angerja õigeusu kirikut praegu Kohila kirikuna.

Ehituspaik valiti endise Kappa hobupostijaama lähedusse, mis jäi rajatava Tallinn-Viljandi raudtee äärde. Maa kuulus aga Kohila ja Tohisoo mõisnikele, keda sugugi ei vaimustanud sinna õigeusu kiriku ehitamine. Võitlus kestis kolm aastat. Vastu seisis ka kogudus, sest igaüks tahtis kirikut oma külale lähemale. Senikaua peeti jumalateenistust Salutaguse koolis. Viletsates ja kitsastes kooliruumides inimesed minestasid õhupuudusel isegi siis kui aknad ja uksed olid lahti. 1895. aastast peeti teenistusi kahes koolis, Salutagusel ja Pahklas, sest sügisel ja kevadel ei võimaldanud kehvad teeolud kaugemat käiku ette võtta. Samal aastal sai Angerja koguduse preestriks Karp Oberpahl, kelle eestvedamisel asuti tegema ettevalmistusi kiriku ehitamiseks. Rahva vaesuse tõttu edenes aga raha korjamine visalt. Edasiminekut võib täheldada 1897. aastal, kui valitsus võõrandas Tohisoo ja Kohila mõisatelt maatüki kiriku ja kogudusemaja ehitamiseks.

1899. aasta juulis pandi kirikule nurgakivi, projekti autoriks on mitmete Lõuna-Eesti õigeusu kirikute arhitekt V. I. Lunski. Võrreldes teiste Raplamaa õigeusu kirikutega on Angerja kirikus tunda kõige enam „vene hinge“. See ilmneb eelkõige dekoratiivsetes detailides, nt eeskoja kujunduses. Põhiplaanis on Angerja kirikul palju ühisjooni Bernhardti kavandatud Velise ja Märjamaa kirikutega, kuid altariruumi ümar kuju, teistsugune tornitüüp ning eeskoja juurdelisamine teevad Lunski kirikust omanäolise arhitektuuriobjekti.

Kiriku püstitamine ehitusmeister Jaan Hoppe juhtimisel käis algul üle kivide ja kändude. Raudtee rajamise tõttu oli töomehi raske saada. Preester Oberpahl kurdab kirikukroonikas, et meeste kehva töö tulemusel ei ehitatud vundamendid piisavalt sügavad. Sügisest aga olukord paranes ning tööd hakkasid kiiremini edenema. 28. jaanuaril 1901 õnnistati Angerja õigeusu kirik sisse Tallinna Aleksander Nevski peakiriku ülempreestri juuresolekul. Kirik ehitati suhteliselt odavalt, sest kogu maksumus koos ikonostaasi ja kuue kellaga jäi 13 500 rubla piiridesse. Enne 1920. aastat kirikul oma surnuaeda polnud ning siit ilmast lahkunud leidsid puhkepaiga Hageri luteri kiriku kalmistul.

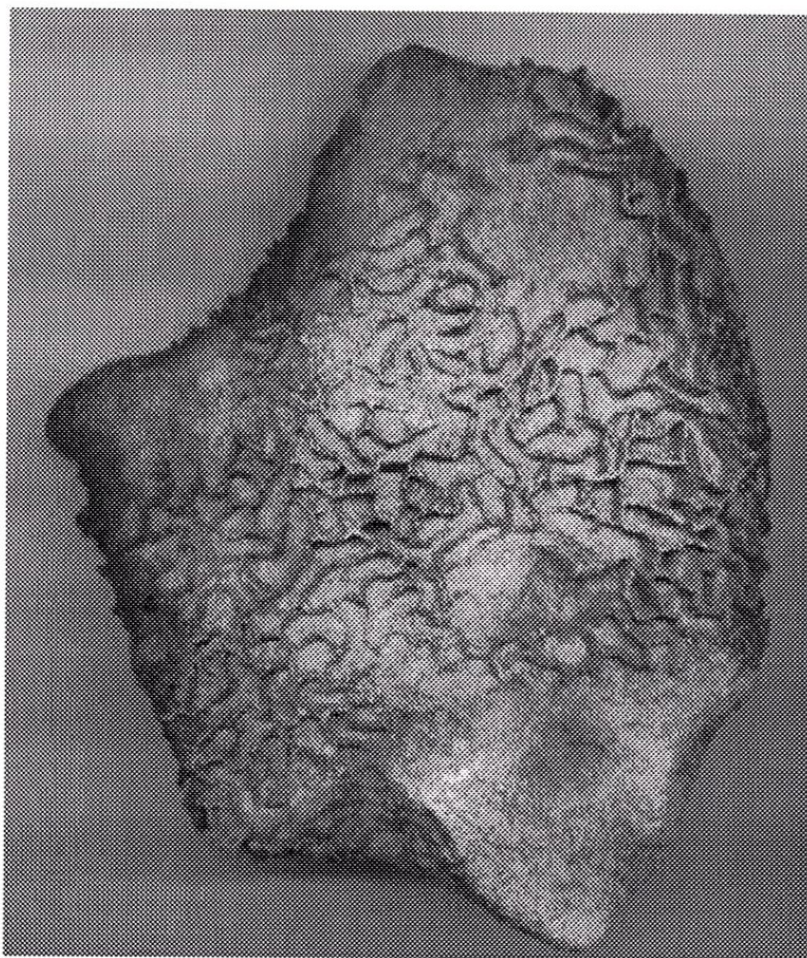
1905. aasta sündmused puudutasid Angerja kogudust päris lähedalt, sest liikumise keskus oli Kohila vallas. Preestri korteris korraldati salakoosolekuid. Kui karistussalgad Kohilasse jõudsid, päästis preester Oberpahli ja Hageri õpetaja Thomsoni sekkumine mitmete mässus osalejate elu.

1930-1931. aastatel toimus kirikus põhjalik remont, mille viisid läbi Petseri ehitusmeistrid. Kogudus suleti 1950. aastal, kuid taasavati 1993. Kunagisest sisustusest on järel ainult riismed.

Praegu toimuvad selles kirikus igal pühapäeval jumalateenistused. Kirik on ainulaadne, mis peaks turistile huvi pakkuma tulevikus.

1.5 Kohila Paeait

Paekivi on Eesti rahvuskivi, mida on palju kasutatud ja ka põhjalikult uuritud. Rahvuskivist on kõikjal Põhja- ja Lääne-Eestis ehitatud linnamägesid ja linnamaju, elamuid, lautu ja sepikodasid, vundamente ja põrandaid, sauna- ja reeahjusid, kaevusid ja keldreid, talle ja kõrtse, suuri kirikuid ja losse, sillakaari, tuule- ja vesiveskeid, sellest on raiutud välja kiviriste hauatähisteks ja kaunistusi hoonetele.

Kohila Aidasõprade Selts on paehuviliste ühendus, kelle eesmärgiks on teadvustada ja propageerida Paemaa südames paekivi kui Eesti rahvuskivi. Selleks ongi viis aastat järjest korraldatud suvel Raplamaa Paepäevi. Kohila Kiviaita loodava väljapanekuga tahavad tutvustada paekivi tekkelugu, tutvustada paekivi omadusi ja kasutuskogemusi ning – ajalugu. Kiviaida väärtuslikumaks eksponaadiks on kaks puuraugust väljavõetud, kastidesse laotud ja geoloogide poolt markeeritud "paevorsti" kogupikkusega üle 200 m, mis omavad ka rahvusvaheliselt geoloogide seas olulist tähtsust. Nende jaoks on paljuütlevad ka siitkandi kohanimed nagu Nabala, Pirgu, Rõa, Adila, Juuru, Raikküla, mis on tänu siinleiduvatele stratotüüpsetele paepaljanditele rahvusvaheliselt kasutusel

geoloogiliste lademetete ja kihistute nimetustena. Kohila Aidasõprade Selts on võtnud eesmärgiks ka nimetatud stratotüüpsete paepaljandite puhastamise ja heakorrastamise looduses, et neid oleks võimalik teadlastele ja asjahuvilistele tutvustada.

Kõik see võtab mõnevõrra aega, kuid ekskursioonile olete oodatud juba praegu.

1.6 Kohila sild

Esimene Kohila sild Kohila alevis üle Keila jõe ehitati 1840-1850 aastatel, seega kestis ehitus 10 aastat. Sild oli munakivist sõiduteega, seitsmeavaline ($4 \times 6,4 + 3 \times 4,4$ m) ja koosnes kolmest paekivirinnatisega võlvsillast ning ta kogupikkus oli arvatavasti 80 m. Silla alevipoolse otsa vahetus läheduses vasakul pool paiknes hobupostijaam „Kapa“ ning teisel pool jõge paremal Kivisilla maja. 1941 aastal sai sild pommitamise tagajärjel kannatada.

Olemasolev sild ehitati 1954-1956 aastatel. Ehituse käigus rajati monoliitsest raudbetoonist avaehitus olemasolevatele paekivisammastele. Silla pikkuseks sai 88,2 m. Silla avad on vastavalt $4 \times 6,4 + 1 \times 4,4$ m, kusjuures viimane ava on paekivist võlvsild veski kanalist tuleva vee ärajuhtimiseks. Silla kaks vahepealset võlvsilda müüriti kinni, arvatavasti Kivisilla maja lammutusjäätide laialiplaneerimisega maa-alale maapind tõusis ja need vahepealsed avad jäid kuivaks.

Olemasoleva silla sõidutee laiuseks on 7,08 m. Sillal on kummalgi poolel 0,75 m laiused kõnniteed. Sillal avaehitus toetub graniitkividest jäälohkujaga sammastele kogulaiusega ca 12 m. Vahesammaste keha paksus on 2,5 m ja kaldasammastel 2,5-4 m. Silla sambad on vundeeritud lubjakivile.

Praegune Kohila sild on peale ava ümberehitust teekasutajaid teeninud 46 aastat ja tänaseks täielikult amortiseerunud ning liiklusohlik.

Uus Kohila sild on projekteeritud samale kohale. Vaatamata sellele, et vana sild kuulub lammutamisele, on projekteerimisel lähtutud olemasoleva silla ajaloolisest välimusest. Silla projekteeris VPn Projektbüroo 2000 aastal.

Uue silla avaehitus on monoliitsest raudbetoonist kogupikkusega 46,0 m. Pikisuunas moodustab silla avaehitus kolmeavalise jätkuv tala $14,0 + 18,0 + 14,0$ m, kusjuures ristlõikes on avaehitus kahe trapetsikujulise peakandjaga ja neid ühendava konsoolse sõiduteeplaadiga. Peakandjate telgede vahekaugus on 6,0 m. Silla jõesambad on monoliitsest raudbetoonist, kusjuures jäämurdjad on kaetud vana silla lammutamisel saadavate graniitkividest müüritisega, samuti on lahendatud ka kaldasambad. Kohila raudbetoonsilla sidumiseks veskipaisuga on sild pikendatud tugiseinaga 36 m ulatuses. Vee ärajuhtimiseks veskipaisust on tugiseina paigutatud gofreeritud terasest teraskaar sild ava laiusega 3,8 m ja pikkusega 12,24 m.

Kohila sillalt on ilus vaade Kohila jõe ja samuti on mõnus parte toita ja jälgida partide tegevust.

1.7 Kohila Paberivabrik

Mõningad olulisemad sündmused Kohila Paberivabrikust:

1893 – puitmassi - ja kartongivabrik, asutajaks mõisaomanik Karl von Lueder.

1899 – puitmassi - ja kartongivabriku, aktsiaseltsi "Koil" asutamine (2000 aktsiat, ühe aktsia väärtus 250 kuldrubla).

1907 – paberitootmise alustamine, töötajad 60

1970 – lisandub paberi ümbertöötlemine: vihkute, kaustikute, lainepapi, tapeedi jne. tootmine, töötajaid 370.

1992 – Walki Paberisto AS'i (esialgse nimega AS Kohila Paber) asutamine ümbrikute tootmiseks Kohila Paberivabriku endises lainepapi tootmishoones (aktsiate osalus: 30% Kohila Paberivabrik AS, 70% Soome kontsern UPM), töötajaid 20.

1993 – lisaks ümbrikele alustatakse Walki Paberisto AS'is vahelehtede, plokkide ja mappide tootmist (neist viimaseid Rootsi turu tarbeks). Töötajaid 74.

1998 – Walki Paberisto AS omanikuks saab Norra kontsern Lindegaard ASA, ettevõtte nimeks saab Lindegaard Eesti AS, töötajaid 167.

1999-2000 – Kohila Paberivabriku tootmislike varade omandamine Lindegaard ASA poolt, liitmine Lindegaard Eesti AS'iga, töötajaid 203.

2000 – plastikust kontorikaupade tootmise alustamine – kiletaskud, kiirkõitjad,apid. Töötajaid 340.

2001 – läheb käiku uus tootmisüksus kontori- ja kodukaupade tootmiseks plasti survevalu meetodil. Laieneb plastikmappide sortiment. Töötajaid 417.

2003 – ettevõtte omanikuks saab 1906.a. asutatud Ameerika perefirma SMEAD, eesotsas omaniku, proua Sharon Avent'iga. Ettevõtte nimeks saab alates 18.detsembrist 2003 Smead Eesti AS, töötajaid 400.

2004 – toodete sortiment laieneb, juurutamisel rippmappide tootmine kontorite tarbeks (dokumentide hoidmiseks ja süstematiseerimiseks kontorilaua sahtlites).

Kunstilised mälestised

Seinakell, G. Becker, 1920/30. aastal (puit,metall) – KOHILA BAPTISTI KOGUDUS
Ikoon „Kiievi – Petseri kloostri pühakute koosolek“, 19. saj (õli, puit, kullatud) – KOHILA
EAÕ KIRIK

Looduslikud mälestised

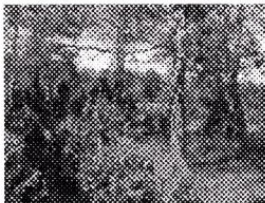
1.8 Loopealne elu

Loopealseteks ehk alvariteks kutsutakse õhukese mullakihi paepealseid alasid. Looaladel on küll pinnas õhuke, kuid ometi on taimkate siin liigirikas ja kaunis tänu lubjarikastele muldadele.

Loopealseid ei ole maailmas sugugi palju. Suurimad looalad asuvadki Põhja- ja Lääne-Eestis ning Läänemere saartel - Gotlandil ja Ölandil Rootsis ning Saaremaal, Muhus, Vormsil ning paljudel väiksematel saartel Eestis. Looalade mullakord kuivab suvel sageli läbi ja seetõttu peab enamuse taimi elama igal aastal üle kaks puhkeperioodi - suvise kuiva ja talvise külma aja.

Rannikualadel, said juba pronksiajal ja varasel rauaajal Põhja- ja Loode-Eesti loopealsed püsivama inimasustuse tänu siinleitud kergemini haritavatele ja viljakatele paepealsetele muldadele. Tolleaegse kultuuri jälgedena seisavad tänaseni Rävala ja Harjumaa põldude keskel mälestusmärkidena paljud väikeselohulised kultusekivid ja kivi kalmed. Rannikuil on looalad tänini säilinud lagedatena või kaetud lookadastikega. Süda-Harjumaa loopealsetel oli rohkem õnne ja nii on siinkandis säilinud maailmas ainulaadsed ja omapärased loometsad. Kohalik rahvas kutsus neid metsi nõmmedeks, kuigi, vaatamata mõningasele samasusele, erinevad need nõmmemetsadest oluliselt.

Loometsad on hõreda puurindega, valgusküllased ja tiheda rohukamaraga kuuse või männimetsad, sagedasti kasvab põõsarindes kadakaid. Looalade kooslusi liigitatakse alustaimestikuga valdava tunnustliigi järgi kastiku-, lubika- ja leesikalooadeks, neist viimast tuleb ette kõige harvemini.

Selle koosluse määramisest on meie kandis sündinud selline seik, et kuulus Soome botaanik Helsingi Ülikooli rektor professor Kaarlo Linkola, kes ühe Eestis käigu ajal tõenäoliselt oli öömajal sooteadlase professor Paul William Thomsoni kodus Hageri kirikumõisas, on teinud ekspeditsiooni Rehemänniku talu lähedale (Kootja nõmmele) ja kirjeldanud sealt senitundmatu kasvukohatüübi ehk siis leesikaloo. Tõenäoliselt osales sellel ekspeditsioonil ka Kaarlo Linkola kolleeg Tartust, professor Teodor Lippmaa, kes samuti uuris looalade taimekooslusi, tema teaduslik 'vaatluspost' asus Märjamaalt loode suunas Rangu nõmmes. Kolmas tuntud loodusemees Heinrich Aasamaa, kelle 36 000 säilikuga herbariumi hoitakse Eesti Loodusmuuseumis, uuris loometsi oma kodukohas Rapla vallas Lipstu külas. Lipstu nõmme loomets sai ühena esimestest kaitsealadest Eestis riigi silma alla võetud juba enne 1940. aastat.

Loometsa, kui maailmas haruldase taimekoosluse kaitsmise vastutus lasubki Raplamaal, sest laias laastus öeldes on maailma loometsadest pooled Eestis ja neist omakorda pooled Rapla maakonnas - Raikküla, Märjamaa, Kohila ja Rapla vallas. Tõenäoliselt maailma suurim loometsade majandaja on Vardi metskond. Enamus Raplamaa loometsi ongi riigimetsad.

Meil, Kohila vallas on loometsi Lohu, Loone, Mälivere, Hageri, Sutlema, Lümandu, Pihali, Adila, Rabivere külas, samuti Kohila vahetus naabruses, seega peaaegu kõikjal Kohila vallas. Loometsad on nii kohalike kui ka kaugemalt inimestele tuntud heade seenemetsadena, eriti kuuseriisikate poolest. Lümandu külas on meil ka käpaliste ehk

orhideeliste kaitseala, neilegi meeldivad valgusküllased lubjarikkad alad. Küllap on ka Loone küla oma nime saanud loopealsete järgi. Looalad on lisaks haruldastele kooslustele oma õhukese pinnakatte ja sagedaste karstinähtuste tõttu tundlikud ka keskkonnareostusele.

Kohila vallas tegutseb kolm mittetulundusühingut, kes loodus- ja keskkonnaharidust oluliseks peavad – Kohila Aidasõprade Selts, Loone Skautide Lipkond, Kepsleva Poni Selts, mille all tegutseb ka keskkonnahuviliste koolinoorte seltsing – Kohila Konnahüppe Klubi.

1.9 Kaherpea määnd

Kaherpea määnd asub Kohila valla endise Karata talu juures. Määnd kasvab karjamaal madal soo ligidal ning seest õõnes.

Tüve põhjaküljel maast kuni 1,5 m kõrguseni tüves 3 auku.

Männi kõrgus 9,5 m
Ümbermõõt 2,64 m
Võra algus 3,5 m
Võra läbimõõt 10 m

HAGERI

2. Hageri küla

Lugu Hagerist alustatakse tavaliselt muistendiga:

Algul ei leitud kiriku jaoks seda päris õiget paika: kõik päeval tehtu lõhuti öösel ära. Siis rakendati härjad vankri ette ja lasti omatahtsi minema. Need jõudsid ühe h a g e r i k u juurde ja hakkasid seal isukalt heina sööma. Sinna saigi kirik paika.

Hageri asub Rapla maakonna põhjaosas Kohila vallas Tallinnast lõuna suunas u 35 km kaugusel. Hageri alevik ja selle ümbrus on huviväärne ajaloo, looduse ja tänapäeva poolest.

12.-13. sajandil kuulus kogu Kohila piirkond muistsesse Harju maakonda. Tervet hulka siinseid külasid, s.h Hagerit on esmakordselt mainitud Taani hindamisraamatus (aastast 1241). Hageri kirik (vt ka Hageri kirik) oli muistse suure kirikukihelkonna südameks, mille juurde kujunes hiljem alevik. Kiriku kõrval on kogudusehoone - endine köstrimaja, mis on ehitatud pärast kolme eelmise puithoone põlemist juba kivist 1792.aastal.

Esimene teade Hageri koolide kohta pärineb aastast 1696, pideva koolihariduse alguseks on aga aasta 1735. Tähelepanuväärne on, et 1909.aasta jaanuaris alustati uues Hageri Haridusseltsi koolihoones (praeguseks hävinud) ainukesena tollasel Harjumaal õppetööd eesti keeles.

Vanadest hoonetest on väga huvitav 1812.aastal ehitatud ja tänaseni kasutuses olev vennastekoguduse palvemaja. Huvipakkuv on ka Hageri apteegihooned, kus paikneb Hageri muuseum (vt ka Hageri muuseum). Hageri rahvamaja ehitati 1933, sai aga 2001.aastal kaasaegse juurdeehituse, kus töötavad Kohila Gümnaasiumi Hageri klassid. Rahvamaja pargis (mida kurikuulus 1967.a torm armutult rüüstas) peetakse suviti rahvarohkeid pidusid. Siin on ka suur külakiik.

Kirikust 350 m lõuna pool Rabiveresse viiva tee ääres on 51 väikese lohuga Hiiekivi, mis 1905.a sündmustega seoses sai veel teise nime - Verekivi.

Paljudest ümbruskonnas olnud mõisahoonetest on säilinud vaid Rabivere (Hagerist 5 km lõuna suunas) rüütlimõisa peahoone (esimesed teated 1417.a).

Hagerist umbes 1,5 km põhja suunas leiame Sutlema mõisa uhke väravatorni (osaliselt restaureeritud), mis on üks vähestest Eestimaa mõisate väravaehitistest.

Hageri kalmistul (kirikust 0,5 km Sutlema poole põhja suunas) pakub huvi kabel, mõisnike ja nende pereliikmete matuseplatsid ning hauaplatsid kujur Anton Starkopfi töödega. Lahkunuid on maetud ka kiriku kõrvale (rõngasristid).

Tähelepanuväärne on otse alevikus asuv Hageri karstiala nn Urge auk – karsti langatuslehter, mis suurvee ajal moodustab väikese ajutise järve, kust saab alguse maa-alune jõgi, muidu näeb aga välja suure tühja rohtunud kausi moodi. Lähikonnas on huvipakkuvad veel Rabivere raba ning paljud loodus- ja muinsuskaitseobjektid.

Meie kandist on pärit arvukalt huvitavaid ja tuntud isikuid. Hageris on tugev luterlik kogudus, haridusselts ja külaliikumine. Töötavad rahvamaja, raamatukogu ja muuseum, on sidekontor ja kaks kauplust.

Kohila vald on uhke Hageri uue 2001.aastal avatud vanurite hooldekodu üle, mis asub otse kiriku kõrval.

Hageri on arvatud maakondliku tähtsusega väärtuslike maastike nimekirja. Tänapäeval toimuvad Hageris mitmed kultuuriüritused nagu näiteks "Kirik keset küla" ning samuti saab Hageris külastada muuseumit.

Kus ASUB Hageri ?

Siia võib jõuda iga nelja põhiilmakaare suunalt jalgsi, jalgrattaga või autoga. Mööda Viljandi maanteed (nii Tallinna kui Rapla suunalt) sõitke Kohilasse ja sealt u 6 km lääne suunas. Kui teile sobib Pärnu maantee, siis nii põhjast kui lõunast tulles peate jõudma Kernu, kus teeviit näitab ida suunas 11 km Hagerisse. Veel võite põhja poolt kohale tulla ka Sakust Kiisa kaudu või lõuna poolt Kodila-Rabivere kaudu.

Arhitektuurilised mälestised

Hageri kirikuaed
Hageri kirik
Hageri kiriku piirdemüür

2.1 Hageri kirik

Esimese kiriku, mis eeldatavasti oli puust, rajasid Hagerisse Taani misjonärid 1221. aastal. Ei sellest ega ka järgnevast kivist kirikust pole tänini säilinud midagi. Nimi aga küll. Ja see nimi on küllalt ebatavaline.

Püha Lambertuse kultus on eestlastele tundmatu, sest peale Hageri ei ole meil ühtegi teist selle pühakukaitse all olnud keskaegset kirikut. Lambertus oli Maastrihti piiskop, kes mõrvati Liege'is 8. sajandil ning ta on praegugi selle linna kaitse pühak. Maasi jõe piirkonnast kujuneski tema kultuse keskus ning väljapoole Belgia levis see kõrgaadli toel.

Keskajal oli nimelt levinud mõtteviis, et pühakud kuulusid inimese igapäevaellu, nende poole pöörduti abi saamiseks ja nad aitasid ka võimul püsida. Aadlikel olid omad kaitsepühakud, kaupmeestel ja talupoegadel omad. Vallutusretkedel ja kaubareisidel viidi ka pühakud teistesse maadesse.

Kuidas nägi välja Hageri keskaegne kirik? Vanad joonised ja mitmed kirjalikud ülestähendused võimaldavad luua sellest ehitusest küllalt hea ettekujutuse. Hageri praeguse kiriku kavandamisel joonistati üles ka vana kiriku põhiplaan, millest ilmneb, et uus kirik taheti rajada osaliselt keskaegsetele vundamentidele. Hageri keskaegset kirikust mingi ettekujutuse saamiseks tuleks minna vaatama Lääne-Eesti kirikuid (nt Haapsalu toomkirik, Kullamaa, Märjamaa, Martna). Nendes kirikutes on koor ja pikihoone ühe katuse all, mistõttu välisilmes mingit ruumijaotust ei märka. Kuid erinevalt eelpoolmainitud kirikutest eksisteerib võimalus, et Hageri kirik ei ole ehitatud ühes etapis. Kiriku põhiplaani uurides on selgelt näha jõnks koori ja pikihoone ühinemiskohal.

Mõlema hooneosa üheaegsel planeerimisel taolist ehituslikku viga vaevalt oleks tekkinud. Keilas eksisteeris koor samuti mõnda aega üksinda. Järgmisel etapil ehitati Hageris juurde kahevõlvikuline pikihoone. Kirikukroonika järgi võib võib otsustada, et kogu kirik oli võlvitud. Lääne-Eesti kirikutega seob Hagerit lõunaportaali vastas paiknev seinanišš, mida võidi kasutada Kristuse hauana. Lihavõttepühade aegses liturgias asetati Kristuse figuur Suurel Reedel sümboolselt selleks ettevalmistatud hauda. Lihavõttepüha hommikul järgnes sellele dramaatiline ülestõusmismäng, mis kirjeldas kolme naise haualkäimist ning nende kohtumist kahe inglisa. Niisugust mängu teatakse Rootsisis erinevates variatsioonides alates 13. sajandist.

Sellisenä viiks Hageri kirikut ette kujutada 13. sajandi lõpus. Polügonaalne koorilõpmik ehitati tõenäoliselt 15. sajandil. Siis kuulus Hageri juba Saksa ordule, nii nagu Keilagi. Ka Keila kirik sai sel perioodil Hagerile analoogse kolmetahulise koorilõpmiku. Kirikukroonika järgi on teada, et Hageris oli enne Põhjasõda ka kaminaga käärkamber. Võimalik, et see ehitati juba keskajal. Kõetav käärkamber oli tollastes oludes väga haruldane ning esines just Saare-Lääne piiskopkonna kirikutes (Karja, Kaarma).

Keskaja lõpuperioodist on Hageri kohta juba rohkem teateid. 1424. aastal mainitakse esmakordselt arhiivimaterjalides Hageri preestrit. Preestri määras ametisse ordu komtuur. Peale selle oli ordul tavaks ametisse seada kaks kohaliku päritoluga kiriku eestseisjat (vöormündrit), kes täitsid samaaegselt orduametniku rolli. Nemad käsutasid kiriku sissetulekuid ning hoolitsesid vastavalt komtuuri näpunäidetele kiriku korrashoiu eest. Hageri kiriku vöormündreid teatakse 15. sajandi lõpust nimeliselt: kõigepealt Johan Litell (tema esiisa on arvatavasti Hageri kirikuküla esimene omanik dom. Haelf) ja Helmoltd Todwen (Kaiama mõisnik) ning seejärel nõbud Wilhelm ja Wolmar Todwen (viimasele kuulus Pajaka Mõis). Hageri vöormündritel oli aga veel teisigi probleeme lahendada, nimelt oli preester kohalike talupoegadega vilja-ja karjamaade pärast kogu aeg riius. Seetõttu ei tahtnud mõisnikud preestrile kiriku lähedal elamiseks maad anda, isegi raha eest mitte. Komtuuril ei jäänudki muud üle kui viia pastoraat 7,5 km kirikust läänepool, praegusesse Kiriku mõisa (s. k. Hagers-Pastorat), ning kinkida preestrile ühe adramaa suurune tükk ordu valdusest Haibas. See maa jäi alatiseks Hageri kirikule, et kindlustada kirikuhärrale elatis maksude alalaekumisel.

Pärast Liivi sõda olid kiriku patroonideks kolme aastaste tsüklitega Sutlema ja Mäeküla mõisnikud. Kiriku varandusest ei olnud enam kuigi palju alles. Nii kurdab Juuru pastor Bünemann 1595. aasta visitatsiooni käigus, et vöormündrid olid kogu Hageri kiriku vara maha müünud. Siis kui tema Hageris õpetajaametit pidas oli seal olnud praeguses arvestuses ligikaudu 8 kg puhast hõbedat. Tõenäoliselt oli tegemist kirikuriistadega.

Liivi ja Põhjasõjas Hageri kirik kannatada ei saanud, kuid õnnetus ei jäänud ikkagi tulemata. 1710. aastal oli väga külm kevad. Rootslasest õpetaja käskis 8. mail käärkambri kaminasse tuld teha, et sooja saada, aga tuli pääses kirikusse. Järgi jäid ainult müürid ja altari pealne võlv. Õpetaja ise põgenes venelaste eest Rootsi ning siis kaasa kirikuraamatud ja osa kirikuriistu. 1712. aastal tuli Hageri õpetajaks Joachim Nikolas Wilcken, kes asus kirikut uuesti üles ehitama.

Sisselangenud ristvõlvide asemel rajati puidust silindervõlvlagi, mis oli väga levinud ehituskonstruksioon rootsiaegses Eestis (nt Audru kirik).

Enne lõplikku kadumist jõudis Hageri keskaegne kirik teha läbi veel ühe põhjaliku muutuse. Küllap olid puuvõlvivid amortiseerunud, sest 1851. aasta remondi käigus peeti vajalikuks kirik uuesti kirik võlvida.

Siis muretseti ka uus orel.

19. sajandi lõpuks oli Hageri koguduse liikmete arv kasvanud kaheksale tuhandele, mistõttu inimesed enam kirikusse ei mahtunud. Esialgu plaaniti vaid kiriku suurendamist ning õpetaja Aleksander Hörschmann algatas läänetorni ehitamiseks korjanduse. 1882. aastal tabas aga õpetajat kirikumõisa söögitoas pikselöök ning ta jäi põdema kuni suri 1885. Järgmisel aastal valiti õpetajaks tema vend August Hörschmann, kelle eestvedamisel asuti ehitama uut kirikut. Enamasti teatakse, et ehitusplaani tegi 1890. aastal kubermangu arhitekt Ervin Bernhardt, kuid tema ei olnud siiski esimene. Baltisaksa arhitekti Friedrich Axel von Howeni koostatud projekt on kolm aastat vana.

Howeni kavandatud kirikut võib pidada stiilipuhtaks neogooti ehituseks. Läänefassaadiga on ta isegi liialdanud, sest sealsed tornikesed meenutavad juba rohkem keskaegset kindlusarhitektuuri. Tekib küsimus, miks seda projekti ei realiseeritud, sest omas ajas oli ta väga moodne. Võib olla peitus põhjus selles, et luba kiriku ehitamiseks tuli hankida Peterburist. Sel perioodil oli roheline tee õigeusu kirikutele, luteri usu kirikute ehitamist seevastu piirati. Vene valitsusele võis see projekt tunduda liialt saksapärase. Piisab kui meenutada Eestimaa kubernerit Sergei Sahhovski sõnu 1888. aastal, kus ta heidab ette Tallinna hansalikku silueti, mis segab äratundmast vene linna.

Õpetaja Hörschmannile oli see projekt kindlasti südamelähedane, sest tema suguvõsa juured olid Thüringis ning tema ise veendunud luterlane: Hörschmann keelas koguni Hageri rahval vene usku minemast ning saadeti seepärast kubermangust välja.

Kubermangu arhitekt Ervin Bernhardti teostatud projekt oli seevastu tugevate õigeusu arhitektuuri sugemetega. Kuigi kirik on põhimõtteliselt kavandatud uusromaanis stiilis, ei pärine monumentaalse läänetorni (alt neljakandiline, ülalt kaheksatahuline) eeskujud romaanis arhitektuurist, vaid õigeusu kirikutelt. Enne Hageri kirikut valmisid Bernhardti projekti järgi õigeusu kirikud Velisel ja Väike-Lähtus. Arhitekt on kasutanud kõigis kolmes kirikus sama tornitüüpi, erinevused peituvad ainult detailides. Õigeusu kirikutele on iseloomulikud ka tugevad värvikontrastid ning maakivi ja tellise vahelduv kasutamine – jooned, mis teevad Hageri kirikust omamoodi uunikumi teiste luteri usu kirikute seas. Interjööri kujundus järgib aga täielikult 19. sajandi lõpu luteri kirikute ehitustraditsioonide viimaseid trende: Hageri kirik sai tol ajal ülimoodsa puitvõlvlae. Kiriku ehitustöid juhtis ehitusmeister Lukk.

13. septembril 1892 pühitses superintendent Leopold Hörschmann seitsme õpetaja kaasabil uue kiriku. Samal päeval nimetati ametisse eesti päritoluga senine Tallinna Kaarli koguduse abiõpetaja Konstantin Adolf Thomson oli kohaliku rahvaelu edendaja. 1906. aastal rajas ta Hageri Rahvahariduse Seltsi, mille eestvõttel loodi kolm aastat hiljem Harjumaa esimene venestamisaastate-järgne 4-klassiline emakeelne kool.

Praeguse värske ilme sai kirik 1986. aastal suurema siseremondi käigus, siis pandi ka uus puitlagi, tehti laudpõrand ja paigaldati kalorifeerküttesüsteem. 1996. aastal pühitseti sisse uus kogudusemaja.

Ajaloolised mälestised

Hageri apteegi hoone

Hageri kirikuaed

Hageri kalmistu

Hageri vennastekoguduse palvemaja

2 maailmasõjas hukkunute üldhaud vabadussõja mälestussammas

Arheoloogilised mälestised

Kalmistu – HAGERI

Kultusekivi – HAGERI „Hiiekivi ehk Verekivi“

Ohvrikivi „Liukivi“ – HAGERI

Kunstilised mälestised

Rahasrist 17. saj. (paas) – HAGERI KIRIKUAED

Altar, Chr. Ackermann, J. V. Rabe, 17. saj. (puit, polükroomia) – HAGERI KIRIK

Skulptuur „Kolgata grupp“, 1731 (puit, polükroomia) – HAGERI KIRIK

Kroonlühter kaheksa tulega, 1792 (messing) – HAGERI KIRIK

Kroonlühter viieteistkümne tulega 19. saj (pronks) – HAGERI KIRIK

Altarimaal „Kristus ristil“, 19. saj (õli lõuend) – HAGERI KIRIK

Maal „Kolgata“ C. Walther, 1851 (õli lõuend) – HAGERI KIRIK

Maal „Kristus okaskrooniga“, 19. saj (õli lõuend) – HAGERI KIRIK

Oblaatide toos, 19. saj (messing, hõbetatud, seest kullatud) – HAGERI KIRIK

Kroonlühter kahekümne tulega, 19. saj (messing) – HAGERI KIRIK

Kroonlühter kuuekümne tulega, 1892 (messing, kullatud, graveeritud) – HAGERI KIRIK

Küünlajalg 19. saj (pronks, ? Pronksvärav) – HAGERI KIRIK

Laualühter nelja tulega, Oehme, 19. saj, (vask, hõbetatud) – HAGERI KIRIK

Laualühter kolme tulega, 19. saj, (kollane, metall, nikerdatud) – HAGERI KIRIK

Krutsifiks, Fraket, Poola, 19. saj (valge, metall, hõbetatud) – HAGERI KIRIK

Vaagen Varssavi töö, 19. saj, 19. saj (messing) – HAGERI KIRIK

Tornikell 1816 (pronks) – HAGERI KIRIK

Tornikell 1892 (pronks) – HAGERI KIRIK

Oreliprospekt, 19. saj (puit) – HAGERI KIRIK

Tuulelipp, 1892 (raudsepis) – HAGERI KIRIKUAED

Rist, 1892 (raudsepis) – KALMISTU

Skulptuur „Väsinu“ A. Starkopf, 1960 (graniit) – HAGERI KALMISTU

Skulptuur „Saarepiiga“ A. Starkopf, 1960 (graniit) – HAGERI KALMISTU

A. Starkopfi perekonna hauamonument „Külvaja“ A. Starkopf ? (graniit) – HAGERI KALMISTU

Veinikann, 19. saj (messing, hõbetatud) – HAGERI KIRIK

Krutsifiks, 19. saj – HAGERI KIRIK

Küünlajalg – HAGERI KIRIK
Kroonlühter kuueteistkümne tulega, 19. saj (messing) – HAGERI KIRIK
Piibel A. Mickwitz , Tallinn, 1889.a (nahkkõide) – HAGERI KIRIK
Maal „Hageri õpetaja K. Thomsoni portree“, 1938 (õli lõuend) – HAGERI KIRIK

Looduslikud mälestised

2.2 Hageri hiiekivi= Verekivi

(Rändrahnud)

Asub Hageri – Rabivere maantee ääres põllul, 350 m Hageri kirikus lõunas.

Jämedateraline roosakas graniitrahn, mille pikkus on K. Müürisepa järgi 4,2 m, laius 3,2 m, kõrgus 2,0 m ja ümbermõõt 11,7 m. See on järskude külgedega ja ümara kallaku laega. Rahnus esineb kinnislõhesid, millede kohal lael kasvab rohututte. Põhjapoolsed küljed on sammaldunud rikkalikult, mujal kaetud peamiselt samblikega.

Kivi lael on 52 väikest katuselohku. Siia on puuritud umbes 1890.a kuus puurauku lõhkemiseks. Töömehe surma tõttu jäi kivi lõhkemata. Rahnu idakülje kõrval kasvab 6-7 m kõrgune toomingas. Hiiekivi on suurim rändrahn Hageri ümbruses.

Tähtsus: Teaduslik, maastikuline, arheoloogiline, ajalooline,
Hageri kirikust umbes 300 m lõuna pool asub maantee ääres põllul Hageri ümbruse suurim kultusekivi – Hiiekivi). Pärast seda kui tragunid rajusid 1905. aastal kivi juures sumuks ülestõusnud talupoega ja haavasid surmavalt viiendat, hakati kivi kutsuma ka Verekiviks.

2.3. Lümandu botaaniline kaitseala

Lümandu botaaniline kaitseala hõlmab 20 ha ja paikneb Hageri territooriumil 1983 aastal. Järgnevatel aastatel seda ala heinamaana enam kasutatud ei ole. Koos heinaga niideti maha ka looduskaitsealused taimed ning ei olnud selget ettekujutust selle kasvukoha liigirikkusest.

1985. a määras Eesti Loodusmuuseumi kaitsealused taime liigid.

1. Harilik käoraamat
(Hariliku käoraamatu heleroosa varm)
2. Soo neiuvaip
3. Suur käopõll
4. Kaunis kuldking
5. Kahelehine käokeel
6. Russowi sõrmkäpp

7. Kahjas punase sõrmkäpa valgeõieline varm
8. Kärkseõis
9. Eesti soojumikas
10. Raudtaim

Kaitseala moodustamise küsimus kerkis üle 1984. a-l, kui tugevnes aianduskoperatiivide surve ning projektorganisatsioonid hakkasid selle koha vastu huvi tundma.

Kaitseala põhjaosa on mätlik rohumaa, mis kannatab perioodilist liigniiskuse all, kohati võsastunud. Lõunapoolne osa (2/3 kogu pinnast) on kõrgem ning seal kasvab majanduslikust seisukohast väheväärtuslik kase enamusega mets. Kaitseala reljeef on kõige madalam põhjaosa, lõunapoolse minnes hakkab maapind kerkima, kaitseala keskosas on väike kingas. Kaitsealused liigid kasvavad enamuses põhjaosas 5-6 hektaril lagedas alas.

Kaitseala moodustamise eesmärk:
Kaitsta antud paikkonna taimekooslust.

Kaitserežiim:

1. Antud piirkonnas keelustada ehitustegevus.
2. Keelata tööd, mis põhjustavad kaitseala veerežiimi muutust.

– kaitseala mitte planeerida kuivendust
– piirnevate alade kuivendusvõrk jätta olemasolevale alale

3. Kaitseala piiridesse jääva metsa majandamisel näha ette ainult sanitaarraie talvisel ajal.

2.4 Hageri karstiala

Hageri karstialale toob kogujakraav vee Rabivere raba põhjaserva freesväljadelt ja uudismaadelt. Ala keskmeks on 2,5 ha suurune karstihäil. Häilu tasasel põhjal on 6 karstilehtrit, millest suurim 30 m lai ja 2,5 m sügav. Viimase neeluvõimeks on mõõdetud 60 l/s, kõigi lehtrite summaarset neeldumist hinnatakse aga üle 200 l/s.

See karstiala asub otse Hageri aleviku keskusest Kohila ja Sutlema suunas kulgevate teede vahel. Hageris neeldunud vesi väljub Sutlema mõisa tiikide põhjas veerohkete allikatena ja on lähteks Keila vasakpoolsele lisajõe Maidla jõe.

Maasisese voolutee pikkuseks on 1,5 km. Väga veerohkeil aastail ei suuda kurisud kogu vett neelata, siis valgub vesi mööda põldu Sutlema suunas ja ujutab üle Hageri-Kiisa tee.

Räägitakse ka ühest kurisust Rabivere raba lääneserval freesväljade lähikonnas, kus vesi kaduvat suure solinaga maa alla.

Lohu

3. Lohu küla

Lohu küla asub Rapla maakonnas Kohila vallas Keila jõe keskjooksul ja Tallinna - Rapla maantee ääres. 2000. a. rahvaloenduse andmeil oli külas 209 elanikku.

Lohu küla on esmakordselt mainitud Henriku Liivimaa kroonikas aastal 1216 (villa magna Lone). Toonane küla paiknes jõe läänekaldal kilomeetri pikkuselt praegusest pargist kuni linnuseni ja oli üks Muinas-Harju suuremaid külasid. Henriku kroonikasse sattus ta korduvalt: talvel 1220 oli küla Riiast tulnud rüüstajate koondumiskoht, aastavahetusel 1223-1224 piirasid orduväed Loone linnust 2 nädalat, kuid ei suutnud seda vallutada. Linnus alistus kokkuleppel.

Arheoloogiamälestistena pakuvad siin huvi Loone linnus ehk Lohu Jaanilill ja Lohu linnus.

Lohu mõis asutati umbes 1620. aastal. Lohu mõisa rajamise aegu hävitati jõe mõlemal kaldal asunud Lohu küla ning pered aeti laiali mööda metsi ja sooääri. Praegune barokne mõisahoonet on ehitatud 18. sajandi lõpuveerandil.

Tähelepanuväärseks teeb Lohu häärberi see, et mõisahoonet seinu katsid varem haruldased maalitud tapeedid, millel oli kujutatud stseenid Cervantese teose kaudu maailma klassikasse saanud Don Quijote loost. Kõrgtrükitehnikas pilttapeedid on valmistatud tõenäoliselt Prantsusmaal 18. sajandi lõpus, Lohule on nad sattunud oksjonilt ostetuna 1825. a. paiku. Sellised tapeedid on suur haruldus, säilinud on taolisi vaid paaris kohas Lääne-Euroopas. 1966. a. viidi tapeedid Moskvasse restaureerimisele ja nüüd säilitatakse neid Tallinnas kunstimuuseumis. Pilttapeetide mahavõtmisel tuli krohvikihist nähtavale must-valges temperas teostatud seinamaalide fragmente. Suure kunstiajaloolise väärtusega seinamaalid puhastati restaureerijate poolt krohvikihist. Seinamaalide põhikompositsioon kujutab antiikset müüti Venusest ja Adonisest. Teistel maalidel on kujutatud romantilisi maastikke. Maalide kogupind on ligi 28 ruutmeetrit. Restaureerimisel leiti kunstniku signatuur ja valmimisaasta - 1791. Töö on teostanud 18. sajandi lõpul Eesti aladel tegutsenud kunstnik Christian Gottlieb Welte (1748-1792), kes aasta pärast maalide valmimist Lohul suri (Christian Gottlieb Welte oli ka Põltsamaa lossi kuulsate seina- ja laemaalide autoriks).

Mõisahoonet ümbritsev park (9 ha) laius Keila jõe mõlemal kaldal ja jõesaartel. Taastatud on valitsejamaja ja jõesaarele viinud uusgooti stiilis sild. Vesiveski, ait, valitsejamaja, sild üle jõe ja jõe ääres olev harrastemaja on romantilises koostöös ümbritseva pargiga. Mõisal on olnud mitu omanikku, nõukogude ajal oli siin kolhoosi kontor. Praegu on mõis ühe suguvõsa eravalduses.

Arheoloogilised mälestised

Kultusekivi – LOHU

Linnus „Lohu Jaanilinn“, „Loone linnus“ – LOONE

Arhitektuurilised mälestised

Lohu mõisa peahoone
Lohu mõisa park
Lohu piirdemüürid
Lohu mõisa valitsejamaja
Lohu mõisa kuivait
Lohu mõisa toll-tõllakuur
Lohu mõisa masinarehi
Lohu mõisa vesiveski
Lohu mõisa viinavabrik
Lohu karjakastele
Lohu sepikoda
Lohu aednikumaja sepikoda

3.1 Lohu Jaanilinn

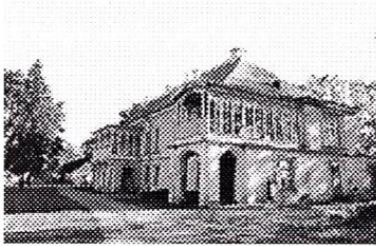
Lohu mõisa lähedal Keila jõe käärus, jõe idakaldal paikneb 3-4 m kõrgune kungas, Lohu Jaanilinn – hoburauakujulise valliga piiratud muistne linnusease, mille õue pindala on üle 8000 m². Kõrge vall – praegune kõrgus õuepinnast 4-5 m, väljastpoolt kuni 10 m – ning linnust kolmest küljest ümbritsev jõgi tegid sellest omal ajal tugeva kantsi. Linnuse põhjaküljel olev 20-25 m laiune kraavitaoline nõgu on ilmselt tekkinud valli kuhjamiseks materjali võtmisel, kusjuures selle välisküljele jääb teinegi vallitaoline moodustis teise kraaviga. Henriku kroonika tunneb kohta Lone nime all, kõneldes sellest 1216., 1220. ja 1223. a. sündmustega seoses. 1914. a. kaevas siin A. Friedenthal. Leidude seas olid peale savinõukildude ka kirves ja vööpannal. Linnus on ilmselt kasutusel 12. sajandil ja 13. sajandi alguses. Linnuse lähedalt on leitud üks odaots ja münte.

1974. aastal avastati Jaanilinnast 250 meetrit lõuna pool Keila jõe läänekaldal teine, väiksem linnus. Tegemist on neemiklinnusega, mida lõunaedela suunas jätkuvast maast eraldab kuni 1,6 m kõrgune otsavall. Linnuseõue pindala on kuni 1,6 m kõrgune otsavall. Linnuseõue pindala on kuni 1100m² (koos valliga ca 1250 m²). 1974.-1975. aastal kaevati (E. Tõnisson) välja kivivall; valli siseküljel tulid nähtavale mahapõletatud puitehitise jäänused. Kuna õue kattev kultuurkiht jätkub valli all ja sellest väljaspool, siis on sellest järeldatud, et linnus liitus vahetult asulaga, moodustades viimasest ühe osa. Keraamika järgi on linnus dateeritud 10.-11. sajandisse. Ühiskondlik-majandusliku arengu käigus ei vastanud selline asulaga vahetult seotud linnus enam aja nõudeile ning selle asemele ehitati asulast eraldi seisev Lohu Jaanilinn.

Tänapäeval toimuvad erinevad kultuuriüritused ning läbi viiakse ekskursioone, kus saab laenutada paate ja sõita Keila jõel.

3.2 Lohu mõis

Loal in Kirchspiel Haggens, Harrien

keskaegsele veskikohale rajas Hans von Maydell 1620tel aastatel eraldiseisva mõisa (eesti k Lohu, saksa k Loal). 1637. aastast mõisa omandanud von Ullrichid püstitasid 1730-40tel aastatel kõrgel soklil asunud barokse peahoone, mis hiljem jäi valitsejajaks. 1779. aastal ostis mõisa Otto Wilhelm von Krustenstern, kes ehitas uue kahekorruselise barokse mõisahoonet, mis paikneb erandlikult tagaküljega vastu maanteed. Mõisa teise korruse saali kaunistavad Christian Gottlieb Welte 1791. aasta maalid, mis hiljem kaeti 19. sajandi alguse Don Quijote teemaliste haruldaste piltapeetidega (asuvad kaasajal restaureerituna Eesti Ajaloomuuseumis).

Hiljem läks mõis von Baranoffide omandusse, kelle ajal ehitati mõisahoonet 19. sajandi lõpul ümber neogooti stiilis, lisades talle ohtralt kaunistusi. Rikkalik neogooti dekoor lisati tollal ka hulga kõrvalhoonetele, piirdeaedadele ja isegi jõesaarekesi ühendavatele sildadele, mis ehitati fialidega (üks sildadest restaureeritud).

1970-80tel aastatel kuulus mõis tehasele Desintegraator, mil teda osaliselt restaureeriti. 1990tel aastatel siirdus mõis eravaldusse ning restaureerimist jätkati. Mõisa valitseajas on avatud külalistemaja. Ajaloolise jaotuse järgi Harjumaale Hageri kihelkonda kuulunud mõis jääb kaasajal Raplamaale Kohila valla territooriumile.

3.3 Raja talu

Kaptenmajor (Vabadussõjas vanemleitnant) Alfred Pontak (1899-1941), VR 2/3, sai talukoha Lohu mõisa põhjapiirile vastu tohissood. Raja talu (22 ha) tegelikeks pidajateks olid autasustatu vanemad, vend ja abikaasa, sest mees ise jätkas teenistust mereväes. Elamiseks kasutati pikka aega teeäärset vana kõrtsihoonet ja alles 1938. aastal valmis jõe kaldale uus elamu. Maja ehitamist meenutavad kohalikud mehed: Pontaki maja ehitus oli siinkandis uudiseks, mida käidi vaatamas. Ehitusmaterjaliks oli savi, millele lisati peenestatud kanarbiku ja segati põhjalikult. Segu pandi laudadest löödud seinte vahele, tambiti kõvasti kinni ja lasti hästi kuivada. Lõpuks löödi voodrilauad ümber ja maja värviti.

Kui suvel 1937 osteti Inglismaalt meie mereväele kaks moodsat allveelaeva Lembit ja Kalev, siis viimase komandöriks nimetati Alfred Pontak. Punalaevastiku juhtkond vallandas Pontaki sellelt ametikohalt 1941. aasta algul ja värbas luurajaks. Ajaloolane

Kaupo Deemant on arhiiviandmete valguses uurinud kurbmängu viimast vaatust. Kapten Pontakit valmistati luurekursustel ette eriülesandega Soome saatmiseks. Vahetult enne lähetust kirjutas ta avalduse enda vabastamiseks talle sobimatust luuretoöst. Ilmselt oli Pontak liiga sinisilmne, et jäi avalduse esitamise järel veel NKVD vaatevälja. Järgnes see, mida oligi oodata: kolm nädalat hiljem Alfred Pontak vahistati, Balti laevastiku tribunaliil kulus 1 tund ja 5 minutit surmanuhtluse vormistamiseks ning mõni päev hiljem oli reeturist kapten oma kuklalasu kätte saanud. Ülekuulamise protokoll järgi ütles Pontak eesti ohvitserile omase otsekohesusega välja kõik, mida ta arvas okupantidest ja nende kehtestatud korrast.

Nüüd on Raju talu sotsioloogia Ülo Vooglaiu koduks. Kunagise kõrtsi asemel on moodne nõumaja, kus peetakse õppepäevi, täiendkursusi ja arupidamisi. Otse hoonete alt voolab läbi Urge kuristikus neeldunud Teeriku oja ja väljub suurte allikatena looduskaitse all.

Mehiseid mehi on Lohul kasvanud igal ajal, üks hinnatumaid toonases Nõukogude Liidus. Paraku juhtus temaga sama, mis paljude katselenduritega enne ja pärast teda – üks lend viimaseks.

Kunstilised mälestised

Seinamaalid Adonise teemal, G. Welte, 1791 (fresko)– LOHU MÕIS

Pahkla

4. Pahkla küla

Pahkla küla asub Rapla maakonnas Kohila vallas. 2000. a. rahvaloenduse andmeil elas külas 119 inimest.

Küla kohta on esmateade aastast 1433 (Pascel), mõis (Pashel) rajati 17. sajandil. Küla põhjaosas (endine Visja küla) ja sellega piirnevas kuusikus on arvukalt suuri kive. Neist kogukaim on kohapeal Eestimaa kivide kuningaks tituleeritud Pahkla Suurkivi (ümbermõõt 29,5 m, kõrgus 4 m). Kivi on peaaegu risttahuka kujuline, ligi 50 ruutmeetrise tasase pealispinnaga. Rahvajutu järgi korraldanud Pahkla mõisasaksad siia väljasõite: kivile kaetud laud, lõbutsetud ja tantsitud. Veel räägitakse, et kord kukkunud kivi prakku mõisahärra kulduur.

Selle kivi naabruses lebavad metsa all Määrakivi, Linnukivi jt. väiksemad rahnud. Kaugemale jääb Ussi põllu suurkivi (ümbermõõt 19,3 m, kõrgus 1,8 m), millel on suured ohvrihohud.

Pahkla küla Hiiemetsa talu lähedal Angerja ehk Tõdva jõe lõunakaldal asub kolm ohvriallikat. Neist Kurrika ja Silmaallikas on väikesed (läbimõõt 3 ja 1,5 m), Siniallikas aga suurem: ta koosneb kahest omavahel ühendatud osast, millede läbimõõt on 6 ja 7 m. Veel pool sajandit peeti Kurrika allika vett tervistavaks ja seda kasutati paisete ja vistrike kaotamiseks. Seega on allikatega seotud uskumused ja kombetalitused püsinud läbi kahe aastatuhande.

Pahkla park on suhteliselt suur ja liigirohke - 50 liiki 8-hektarisel pinnal.

1849. a. sündis Kohila vallas Pahkla mõisa möldri pojana Robert Theodor Hansen (1849-1912), kes töötas 1868. aastast alates köster-kooliõpetaja lisakus, kus asutas laulukoori, millega võttis osa I eesti üldlaulupeost. Üldrahvaliku populaarsuse on võitnud tema viisistatud laul "Ema süda", mis ilmus esmakordselt 1913. a. J. Elkeni kogus "Koolilaste laulud". On viisistanud rea L. Koidula luuletusi, millest tuntuimad on "Õhtu rahu", "Kaugelt koju tulles", "Miks sa nutad, lillekene" jt.

4.1 Pahkla mõis

Pahkla mõis rajati Pahkla küla asemele 17. sajandi alguses. Mõisa peahoone oli pikk madala katusega ühekorruseline kivihoone, hoone tagaosaga liitus vasakul pool historitsistlik kivist tiibehitus. Peahoonele lisandusid arvukad kõrvalhooned. Pahkla park oli aga suhteliselt suur ja liigirohke, selle pindala on 8 hektarit ning siin kasvas umbes 50 taimeliiki.

Legend räägib, et viimasel mõisaomanikul Lindemannil olid kõik hooned ükshaaval nagu iseenesest põlema läinud – kindlustushüvitise saamiseks. Hiljem olid mõisasüdames karjalahud ja seal elas hulk inimesi.

Praegu on kogu mõisakompleks varemetes. Peahoone põhiosast on säilinud vähesed müüriosad. Kõrvalhoonetest ja peahoone tiibehitisest on säilinud enamik müüre. Park on aga võsastunud ja metsistunud.

Pahkla mõisa möldri pojana sündis Robert Theodor Hansen, kes tegi oma elutöö lisakus. Ta asutas seal laulukoori, mis võttis osa I üldlaulupeost. Üldtuntud on Hanseni poolt viisistatud Lydia Koidula luuletus "Ema süda". Hansen on loonud viise teistelegi L. Koidula luuletustele.

Arheoloogilised mälestised

Kalmistu – Pahkla

Kivikalme „Kabelimägi“
„Kalmavare“
„Kullamaa kabeli osa“
„Rahaaugumägi“

Kultusekivi – PAHKLA

Looduslikud mälestised

4.2 Eestimaa kivedekuningas

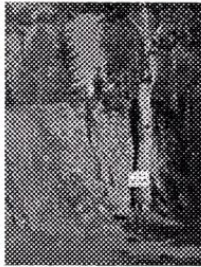
Eestimaa kivedekuningas ehk Pahkla Suurkivi asub Kohila alevis, Pahkla küla äärealadel. Kivi on üsna neljakandiline, peaaegu kuubi kujuga.

Ümbermõõt	29,7 m
Kõrgus	4,3 m
Pikkus	10,1 m
Laius	9,7 m

Rahnu pealispind on umbes 50 m(2), kaheastanguline ja kahe lõhega. Vanasti olevat Pahkla mõisa saksad siia väljasõite korraldanud, kivile laua katnud ja sellel tantsinud. Ühte kiviprakku olevat mõisahärra kuldtuur kukkunud.

Rahnu juures looduskaitse tähis olemas ning tema ümbrus on korras.

4.3 Pahkla suurkivi

Pahkla küla põhjaosas ja sellega piirnevas kuusikus on arvukalt suuri kive. Neist kogukaim on kohapeal Eestimaa kivide kuningaks tituleeritu, kaugemal tuntakse seda Pahkla Suurkivi nime all.

Pahkla Suurkivi on rändrahn, mille ümbermõõt on 29, 5 meetrit ja kõrgus 4, 4 meetrit. Kivi on peaaegu risttahukakujuline, vertikaalsete külgedega ja tasase pealispinnaga, mille suurus on ligi 50 m².

Rahvajutu järgi korraldanud Pahkla mõisasaksad vanasti kivi juurde väljasõite. Kivile oli siis kaetud laud, lõbutsetud ja tantsitud. Räägitakse, et ükskord kukkunud kivi lõhestavasse prakku mõisahärra kulduur või -kett, mis pidavat seal tänaseni olema. Suurkivi lähedal asuvad veel kolm väiksemat kivi – Mari nutukivi, Mägrakivi, Ussi põllu suurkivi 17 ohvrilohuga, millega on samuti seotud legendid.

4.4 Allikad

Pahkla küla Hiiemetsa talu lähedal Angerja ehk Tõdva jõe lõunakaldal on kolm ohvriallikat: Kurrika allikas (läbimõõt kuni 3 m, sügavus 0,7 m), Silmaallikas (läbimõõt kuni 1,4m, sügavus kuni 0,5 m) ja Siniallikas (koosneb kahest osast; idapoolse osa läbimõõt 6 m, sügavus kuni 0,8 m; lääneosa läbimõõt 7 m, sügavus kuni 0,8 m; mõlemaid osi ühendab ca 2 m pikkune ja 4 m laiune kaelus). Esimest neist on veel 1930-ndatel aastatel peetud terviseallikaks, mille vesi aitavat kaotada paiseid ja vistrikke. Seega on allikatega seotud uskumused ja kombetalitused püsinud läbi 2 aastatuhande.

Adila

5. Adila küla

Adila küla asub Rapla maakonnas Kohila vallas. 2000. a. rahvaloenduse andmeil elab külas 64 elanikku.

Adila küla hõlmab endist Adila asundust, talle on liidetud Sobli ja Adila-Krimmi küla. Esmateade mõisa kohta on aastast 1586 (Adell), 19. sajandil hävitas mõis siin asunud Kootja küla.

Suurejooneliselt väljaehitatud Adila mõisa majandushooned on tänaseks varemeis, nende seas ka viinavabrik, kus on sündinud kaks eesti kultuurilukku läinud meest - noorelt sumud maalikunstnik Kuno Veeber (1898-1929) ja muusikapedagoog prof. Paul Karp (1905-1981). Mikuri talu juures asuvat Adila (Mikuri) kivikalmet kaevasid arheoloogid 1921. aastal. Kaevamisi juhtis Tartu ülikooli muinasteaduse professor A. M. Tallgren (1885-1945), selles osales üliõpilasena meie hilisem juhtiv arheoloog Harri Moora (1900-1968). Ümmarguse põhiplaani kalmes avastati 2 suurtest raudkividest moodustatud kontsentrilist kiviringi, mille läbimõõt oli 15 ja 19 m. Luud ja leiud paiknesid valdavalt sisemises ringis. Osa leidudest (nõörkeraamika, karjasekepp-nõel jm) dateeriti I-II sajandiga, enamik aga III-IV sajandiga. See oli üks esimesi seda tüüpi uuritud kalmeid Eestis.

Kalmest ida pool Tepuse talu põllul asub viis väikeselohulist kultusekivi ja kivikalme, kust on leitud noorema rauaaja odaots.

Mikuri oli seleksionääri Rudolf Tamme (1898-1987) sünnikodu. Töötades aastail 1928-1965 sordiaritajana Jõgeval, aretas ja parandas ta arvukalt lillede ja põllumajanduskultuuride sorte (nende seas ka kodutalu järgi nime saanud aasnumikas "Mikuri"). R. Tamme oli innukas iluaiaanduse propageerija. Ta kogus Anton Starkopfi taieseid (kokku oli neid tema kogus 30). Seleksiooni, iluaiaanduse ja fenoloogia valdkonnas on R. Tamm avaldanud üle 300 artikli.

Näitleja ja tuntud leelotaja Laine Mesikäpp (s. 1917) pärineb Kloostri talust, mille rajas tema isa Hans Mesikäpp - ümbruskonnas tuntud rahvajuttude vestja ja rahvalaulude kirjananiija. Kirj.: Paidla, A. Raplamaa / Siin- ja sealpool maanteed. Tallinn, 1991.

Arheoloogilised mälestised

„Kadja küla ase“ – ADILA
Kultusekivi – ADILA

Kunstilised mälestised

Graafiline leht, „Ecce Homo“, G. Reini järgi, 19. saj – EELK ADILA – TAGAKÜLA PALVELA
Graafiline leht „Kolgata“, 19. saj (paber, ofort) – EELK ADILA – TAGAKÜLA PALVELA
Laelamp .19/20. saj (klaas, metall) – EELK ADILA – TAGAKÜLA PALVELA

Looduslikud mälestised

5.1 Adila kivikalmed

Mikuri talu maal paikneb ainus Hageri ümbruses läbikaevatud kivikalme (1921, A. M. Tallgren). Ümmarguses kamardunud kivivares avastati kaks suurtest raudkividest moodustatud kontsentrilist kiviringi – üks 15 m ja teine 19 m läbimõõduga. Kaevamisel kogutud luud ja leiud paiknesid peaaegu sisemise ringiga piiratud alal. Kalmesse on maetud põletamata ja põletatult.

Kalmest kogutud keraamika, mis on osaliselt kaunistatud peente nõõrijälgedega, pärineb m. a. 1.-2. sajandist nagu ka siit leitud karjasekeppnõel(ad). Kalmesse on vähesel määral maetud veel hiljemgi, arvatavasti 4. sajandi paiku, mis ajast pärinevad mõned väikesed esemed ja ehtekatked.

Adila on üsna rikas mitmesuguste muististe poolest. Tuntumad on viis väikeselohulist kultusekivi ja kivikalme mõnisada meetrit Mikuri kalmest ida pool endise Tepuse talu põllul, kust on leitud noorema rauaaja odaots.

Rabivere

6. Rabivere küla

Rabivere küla asub Rapla maakonnas Kohila vallas. 2000. a. rahvaloenduse andmeil elas külas 152 inimest.

Rabivere külaks on liidetud Rabivere asundus, Rabivere-Suurküla ja Rabivere-Krimmi. Rabivere-Suurküla asemel asus varem Kivise küla, mille kohta on esmateade 1241. a. (Kyuizael). Rabivere mõisa nimetatakse esmakordselt 1417. a. (Rappierve, hiljem Rabbifer).

Rabivere lähedalt rabast leiti 1930. a. turba lõikamisel naise hästisäilinud surnukeha, säilinud oli isegi riietus. Leid toimetati Eesti Rahva Muuseumi, kus taskus oleva rootsi ööri järgi dateeriti ta 17. sajandiga. Nimetatud muuseumi kollektsiooni vanimad tekstiilid (kindad jm.) pärinevad sellest leiust.

Leiuga võiks siduda Jaanus Siimu poolt Hagerist kirjapandud kohamuistendi vaeslaps Truutast ja Truuta mäest raba piiril.

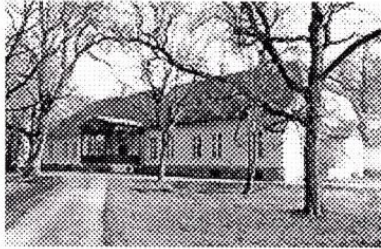
Vaeslaps Truuta kasvanud talus koos omaealise perepojaga. Noormehe- ja neiuikka jõudes armunud nad teineteisesse. Tohutu oli neiu pettumus, kui perepoeg kosinud lähikonnast jõuka talutütre. Meeleheites poonud Truuta end puuks. Väikest küngast, sündmuspaika, nimetatakse sellest peale Truuta mäeks.

Arhitektuurilised mälestised

Rabivere mõisa peahoone
Rabivere mõisa park
Rabivere mõisa ait
Rabivere mõisa toll-tõllakuur
Rabivere mõisa lauda varemed
Rabivere mõisa viinavabriku varemed
Rabivere mõisa piirdemüürid

6.1 Rabivere mõis

Rabbifer in Kirchspiel Hagers, Harrien

Rabivere (saksa k Rabbifer) mõisat on esmamainitud 1417. aastal. Erinevatel aegadel on mõis kuulunud von Baranoffide, von Mohrenschiltdide, von Stackelbergide ja von der Deckenite suguvõsadele. Mõisa viimane võõrandamiseelne omanik oli Gustav von Sivers.

Pikk ühekorruseline poolkelpkatusega peahoone on ehitatud arvatavasti 18.-19. sajandi vahetuse paiku. Peahoone vastas teisel pool auringi paiknesid ait- ja tall-tõllakuur (kaasajal ümber ehitatud).

Ajaloolise jaotuse järgi Harjumaale Hageri kihelkonda kuulunud mõis jääb kaasajal Raplamaale Kohila valla territooriumile.

Looduslikud mälestised

6.2 Rabivere raba

Turbakihi paksuseks on mõõdetud üle 8 m. Raba jaguneb kahte võrdsesse ossa, millest kagupoolset nimetatakse Kõrgerabaks (ka Kõrgsoo, Kõrgraba), loodepoolset Suurrabaks. Looduslikult on Kõrgeraba pind Suurrabast 1-2 meetrit kõrgemal ja väga laukaline.

Rabivere rabast lähtuv vesi teeb enamasti läbi paariverstase maa-aluse teekonna, enne kui jõuab Keila jõkke.

Enamus Suurrabast on freesturbaväljade all, kohati on turbakiht juba maha töödeldud ja tekkinud jääksoo.

Rabivere raba on väga populaarne loodushuvilistele, seal käivad paljud noored matkamas ning samuti loodus uurijad.

Sutlema

7. Sutlema küla

Sutlema küla asub Raplamaal Kohila vallas. 2000. a. rahvaloenduse andmetel on Sutlema külas 203 elanikku.

Sutlema külaga on tihedalt seotud Lümandu. Lümandu mõisa (Limmat) kohta on teated alates aastast 1666.

Üsna Hageri keskuses asub Hageri karstiala (1 ha), kus neeldub kagust tuleva kuivenduskraavi vesi. Lagedal heinamaal on karstivormid hästi jälgitavad. Veerohkel aastaajal ei suuda kurisu kogu vett vastu võtta ning see voolab mööda maapinda põhja suunas, mõnikord ujutab üle isegi Hageri-Kiisa tee. Karstialal neeldunud veed tulevad allikatena maapinnale Sutlema pargis. Sutlema pargis kasvab üle 50 puu- ja põõsaliigi.

Lümandu lähedal loodi 1987. a. orhideekaitseala (20 ha).

Arhitektuurilised mälestised

Sutlema mõisa väravatorn

7.1 Sutlema mõis

Sutlem in Kirchspiel Haggens, Harrien

Esmateated Sutlema (saksa k Sutlem) mõisast pärinevad 1425. aastast, mil ta kuulus von Maydellide suguvõsale. Vahepealsetel sajanditel mitmetele omanikele valduses olnud mõis oli alates 1761. aastast kuni võõrandamiseni von Stackelbergide aadliperekonna omanduses. Mõisa viimane omanik oli Eduard von Stackelberg.

Mõisa esinduslikku väljaehitamist alustati von Stackelbergide ajal 18. sajandi lõpukümnendel. Sutlema mõis planeeriti Eestis ainulaadse läätsekujulise struktuuriga. Läätses keskel paiknes ühekorruseline hilisbarokne peahoone, selle ääres aga mitmesugused kõrvalhooned, kujundades nii kaks suletud sisehoovi. Läätses kummas otsas asusid aga esinduslikud baroksed kuplitega väravatornid.

Mõisast on säilinud üks kuppelkatusega barokne väravatorn, mis on 1999. aastal restaureeritud. Tornil teisel korrusel on kaaraknad ja nende kohal ovaalaknad. Enamik läätses servades paiknenud kõrvalhooneid — sh kaaristuga ait ja tall-tõllakuur — on kas hävinud, varemeis või tugevalt ümber ehitatud. Pikalt tühjalt seisnud ning tugevalt lagunenud mõisa peahoone on eravalduses.

Mõisa peahoone ja väravatorni vahele on ehitatud kolhoosiaegne korterelamu, mis rikub mõisa algse unikaalse planeeringu täielikult. Ajaloolise jaotuse järgi Harjumaale Hageri kihelkonda kuulunud mõis jääb kaasajal Raplamaale Kohila valla territooriumile.

Looduslikud mälestised

7.2 Lümandu allikad

Lümandu allikad asuvad Lümandu küla maadel. Sutlemast külavaheteed mööda 4 km ida suunas.

100 * 80 m allikatiigi põhjast väljub rohkesti allikaid. Allikatest alguse saav oja toidab Keila jõge. Allikatiiki ümbritseb suures osas paju, toomingas, Valgepea võsa. Puhke baasi poolses kaldal on rohumaa suurte vanade pajudega. See kallas on ka hooldatud. Tiigist väljuvale ojale on ehitatud sild. Lõunast suubub tiiki keskmise veerohkusega kraav.

Angerja

8. Angerja küla

Angerja küla asub Raplamaal Kohila vallas Vääna jõe ülemjooksul, mida kohapeal nimetatakse Angerja ojaks. Külaga on liidetud Angerjamäe küla. 2000. a. rahvaloenduse andmeil oli külas 64 elanikku.

Angerja küla kohta on esmateade aastast 1241 (Angaer), mõisat (Angern) koos selle juurde kuuluva veskiga on märgitud aastal 1424.

Angerja ja selle kõrval asuv Pahkla on tiheda ja põlise asustusega paigad. Seda tõestavad arvukad kultusekivid ja muud muistised ümbruskonnas, samuti mitu aardeleidu viimastel aastakümnetel. Külade varast arengut soodustasid õhukesed paepealsed mullad, mis taluvad teistest paremini aleviljelust. Muistse vabadusvõitluse ajaks 13.sajandi alguses oli siin juba elanikkond varaliselt kihistunud ning esimeseks Taani kuninga vasalliks sai kohalik eesti soost ülik Haenrich fan Angern.

Arhitektuurimälestisena kaitse all olev Angerja vasallilinnus on vanemaid kivehitisi Rapla maakonnas.

Linnus asub Angerja oja paremkaldal umbes 700 m teest ülesvoolu. Hoone oli riskülikukujuline kahekordne paekivist ehitist, mille all asusid keldrid. Kindlustatud eluruumid paiknesid linnuse keskel, seda osa peetakse vanimaks ehitusjärguks. Linnuse algne osa ehitati 15. sajandi algupoolel, hiljem on seda korduvalt aja nõuetele vastavaks kohandatud ja ümber ehitatud. 16.sajandi alguses kuulus linnus Tallinna bürgermeistrile J. Viantile ja asjatundjate arvates (H.Üprus) sai maja just sel perioodil lõpliku ilme. Toonase ümberehituse stiil matkib Tallinna linnameistreid. Linnuse kaitsesüsteemi kuulus ka veetõke, mille moodustasid jõekäär ühelt poolt ja teisalt sügav vallikraav. Linnus hävis arvatavasti Liivi sõja käigus. Tänapäevaks on säilinud kuni 6 m kõrgused müüriosad. Kindlustatud maja tüüpi vasallilinnustest Eestis on Angerja kõige paremini ajahambale vastu pidanud.

Vasallilinnusest 200 m kirde pool leiti 1963. a. hõbeaare, mis sisaldas 12 hoburaudsõlge, käevõru, kaelavõru jm. Leid dateeriti 13. sajandi algupoolega. Samast leiti 1986. a. päästekaevamistel väikese, 3,7 x 3,5 m suuruse maja ase. Sellel oli tambitud savist põrand ning nurgas raudkividest laotud ahju jäänused. Männipalkidest maja oli ära põlenud arvatavasti 13. sajandil; samal ajal on tõenäoliselt hävinud kogu muinasküla, mille kultuurkiht on jälgitav 3 ha suurusel alal.

Kohila-Tuhala teest lõuna poole jääb viiest kivivarest koosnev kalmerühm. Ovaalse või ümmarguse põhiplaaniga kalmel on kokku kuhjatud suurtest raudkividest. Väliste tunnuste järgi dateeritakse neid meie ajaarvamise I aastatuhande algupoolega.

Lisaks neile on lähikonnas kaks rühma kultusekive. Esimene koosneb 5 kivist, millest kaks on otse kalmetes; kolmest kivist koosnev teine rühm on eelmistest 0,5 km põhja pool, otse nimetatud tee ääres. Lisaks oletatutele on küla maadel veel kultusekive ja kalmeid.

Arhitektuurilised mälestised

Angerja linnuse varemed vallikraaviga

8.1 Angerja mõis

Angern in Kirchspiel Haggens, Harrien

Esimest korda on Angerja mõisat (saksa k Angern) mainitud 1424. aastal. Mõisa teevad väärtuslikuks 14.-15. sajandi kindlustatud mõisahooned ehk vasallilinnuse varemed. Tegemist oli pikliku kahekorruselise tornilaadse ehitisega, mis sarnaselt Järve linnuselamuga Virumaal sisaldas algselt kahte eluruumi. Hoonel olid umbes 2 meetri paksused välisseinad. Hiljem, arvatavasti 16. sajandil, lisati hoone otsa veel õhemate seintega trapetsikujuline juurdeehitus. Linnusele omaselt oli hoone ümbritsetud vallikraaviga.

Väikelinnusest on säilinud soklikorrus (osalt küll kinnivarisenud kujul) ning suur osa põhikorruse paksudest müüridest. Mõis olevat endale nime saanud ta keskaegse omaniku, eesti päritolu Hinrich van Angerni järgi.

Hiljem vahetas mõis tihti omanikke. 1844. aastal siirdus mõis Otto von Lilienfeldi omandusse. 1899. aastal omandas mõisa Roman von Taube, millega mõisast sai naabermõisa Pakla kõrvalmõis. Mõisa uusaegne hoonestus on hävinud.

Ajaloolise jaotuse järgi Harjumaale Hageri kihelkonda kuulunud mõis jääb kaasajal Raplamaale Kohila valla territooriumile.

8.2 Angerja vasall-linnus

Angerja vasall-linnus on üks Raplamaa vanemaid kivehitisi. Linnus on ehitatud 14. –15. sajandil ning hiljem on seda mitmeid kordi ümberehitatud ja aja nõuetele kohandatud. Hoone on ristkülikukujuline kahekordne paekivist ehitise, mille all asusid keldrid. Kindlustatud eluruumid asusid hoone keskel, seda osa peetakse vanimaks ehitusjärguks. Rahvasuu räägib, et linnuse alt minevat salakäik Salutaguse mõisa alla.

Linnuse kaitsesüsteemi kuulus ka veetõke, mille moodustasid ühelt poolt Angerja jõgi ning teisalt sügav vallikraav. Vasall-linnus hävis oletatavalt Liivi sõjas, tänaseks on sellest järgi jäänud kõrged müüriosad.

Arheoloogilised mälestised

Kultusekivi „Linnukivi“ – ANGERJA

Looduslikud mälestised

8.3 Rändkivide kollektsioon

Rändkivide kollektsioon asub Kohilas Angerja servamoodustise piiril endise talu ümbruses. Siia on geoloog E. Rähni poolt kokku antud hulk rändkivide abil saab ekskursioonidele (eriti üliõpilastele) selgitada jää külgnemist põhjaaladelt meie erakondadesse ning tutvustada ka kivimite nimesid, mis meil kivide hulgas esinevad. Samuti on näha kivides erinevaid laavakihte, sooni ning hilisema laava valgumist varem tardunud kividele.

8.4 Angerja kivikalmed

Angerja mõisa juures Kohila - Tuhala maanteest lõunapool asub viiest kivivarest koosnev kalmerühm. Ovaalse ja ümmarguse põhiplaaniga kalmed on kuhjatud suurtest raudkividest. Muinasleide kalmeist pole teada. Väliste tunnuste järgi kuuluvad kalmed m. a. 1 aastatuhande esimesse poolde. Kalmete lähedusse jääb kaks rühma kultusekivi. Kaks kivi esimesest rühmast asetsevad otse kivikalmetel, neist lõuna pool 100-200 m kaugusel asub veel kolm kultusekivi. Nimetatud kividest 0,4-0,6 km põhja pool on kolmest kultusekivist koosnev rühm. 1963. a. leiti kivikalmetest ca 350 m edela ning Angerja vasallilinnuse varemeist ca 200 m kirde pool hõbeaare, milles oli 12 hoburaudsõlge, neljast traadist punutud loomapeakujuliste otstega käevõru, kaelavõru ja ühe arusaamatu hõbeeseme fragment. Aare, mis kuulus tõenäoliselt läheduses elanud kohalikule ülikule, on peidetud 13. sajandi esimesel poolel. Teine hõbeaare (2 hoburaudsõlge ja 2 laia käevõru) leiti farmihoonete ehituse ajal 1986. aastal. Aarde leiukohal avastati muinasasula kultuurkiht. Olgu lisatud, et mitmeid kultusekive ja üks kivikalme on Angerja küla maadel.

Kokkuvõtte

Uurisin põhjalikult Kohila valla vaatamisväärsusi, mis võiksid turistidele huvi pakkuda. Sain teada milline olukord hetkel valitseb Kohila vallas ning mis tulevikus ees ootab turismisektoris.

Hetkel on turismisektor puudulik, kuigi Tallinna lähedus ja looduslikud tingimused (jões, sood, rabad, loometsad jne.) võimaldaksid paljudele lississetulekut turismiteenuste arvelt. Järjest suurenev loodusturismi huvi vajab suunamist vastavate puhkealade või õpperadade planeerimise (teemaplaneeringud) ja väljaehitamisega.

Tulevikus muinsus- ja looduskaitseobjektide eest kantakse hoolt, tagatakse nende säilimine. Muinsuskaitse-ja kultuuriobjektid on tähistatud, kaardistatud ja hooldatud. Loodud elektrooniline andmebaas (asukohad, ajalugu/vanus, kirjeldused jne), mis on leidnud laiapõhjalist kasutamist mitmete sihtgruppide poolt (kooliõpilased, üliõpilased, ametnikud, turistid, matkajuhid). Info kättesaadavus turismiobjektide ja vaatamisväärsuste kohta, on tõstnud jätkuvalt kasvava tendentsina laialdast huvi Kohila valla kui väärtusliku kultuurikantsi kohta.

Loodusturism läheb järjest rohkem moodi. Puhkevõimaluste ja vaatamisväärsuste kohta on piisavalt informatsiooni valla kodulehel ja raamatukogus, vallamajas, infopunktides asuvates trükistes. Viidad ja sildid (vaatamisväärsused, asulad) on suuremate teede ääres olemas, vaatamisväärsused on tähistatud. Enamkäidavates kohtades on väljaehitatud puhkekohad.

Olemas on perspektiivsete matkaradade planeering. Et vähendada "metsiku" turismi survet loodusele, on maha märgitud õppe ja turismirajad. Turism annab olulist lississetulekut sinisele teenindus- ja kaubandussektorile.

Kuna keskkonnaprobleemid on Kohila jaoks suures osas juba lahendatud, jõgi on puhas, haljastus on korralik, parke ja pargimetsi on piisavalt ning endistest tuhamägedest on saanud kaunid rohelised mäed, on võimalik tõelise suvitusalevi väljaarendamine mitte ainult kohalike tarvis, vaid ka maakonna ja pealinna inimestele. Jõe äärde on loodud mitu kaunist ujumiskohta koos korralike plaazidega. Siit edasi saab võimalikuks kämpingu väljaehitamine. Me ei pretendeeri välisturismile, aga kenaks suvituskohaks lähemate naabrite jaoks tahame küll olla.

Turismiarendus on seotud kohaliku haridus- ja kultuurieluga ning rekreatsioonivõimalustega.

Vallavalitsuse kaasabil on käivitatud ja väljaarendatud "Keskmaa" teemapark, mis on eelduseks mitmekülgsete väikesemahuliste, keskkonnasõbralike ka omanäoliste turismitoodete väljaarendamisel, on läbiv turundusidee ja koostöö-organisatsioon projektide rahastamiseks, tootearenduseks ja rekreatsiooni korraldamiseks koostöös kohalike ettevõtjate ja kultuurisektoriga. Tekkinud organisatsioon aitab turismiettevõtjaid suunata sobiva sihtturu leidmisele, korraldab koostööd turunduse ja kvaliteedi tagamise alal. Teemapark on väravaks Raplamaa turismile. Reisiv inimene kes otsib Eestimaa omanäolist väikeasulat leiab selle just Kohilast.

Konkreetses siht ja moto on: "Keskmaa" sama kuulsaks kui "Soomaa".

Küla on saanud atraktiivseks turismiobjektiks tänu huviväärsuste rohkusele. Loodud on huvitavad loodus- ja matkarajad. Lisaks suvisele turismile on leitud ka talviseid teenuse pakkumise võimalusi (suusakeskuse rajamine endise Pahkla sõjaväeosa territooriumile, uisuväljakud, talvised matka- suusarajad looduses).

Paljude külaelanike elatusallikaks on väikeettevõtlus, osa neist tegeleb turismiga seotud tegevusega (toitlustamine, majutus, giidindus jne.). Väikeettevõtlusega tagatakse külades vajalike teenuste nagu juuksur, autoremont, jne olemasolu. Seoses aktiivse ettevõtlusega puudub töötus.

Kohila on huvitav turismisihtkoht ning kes külastab Kohilat ei pea iial kahetsema.

Tänan Kohila Valda, kes mind aitasid ja samuti klassijuhatajat Lia Veskimägi.

Kasutatud materjalid

Kohila valla keskkonnaspetsialisti Siiri Treimanni kausta materjalid

„Kas tunned maad?“ Tallinn 1965.

„Hagudi ja Hageri“, Arvi Paidla

„Raplamaa kirikud“, Kersti Markus, Muinsuskaitseamet 2002

„Kohila arengukava 2004 – 2015“

[www.maanteeamet.ee\(http://mnt.ee/atp/index.html?id=637\)](http://mnt.ee/atp/index.html?id=637)

www.mois.ee

www.muuseum.ee

www.tohisoo.edu.ee/

www.linna.ee/kohila/